

NÄKÖKULMIA FASILITOITUUN KOMMUNIKOINTIIN

Ella Reinikainen
Kandidaatintutkielma
Huhtikuu 2019
Oulun yliopisto
Humanistinen tiedekunta
Logopedia

NÄKÖKULMIA FASILITOITUUN KOMMUNIKOINTIIN

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on selvittää kirjallisuuden perusteella, onko fasilitoitu eli tuettu kommunikointi käyttökelpoinen menetelmä kommunikaatiohäiriöisen henkilön puheen korvaamisessa ja tukemisessa. Tarkoitus on myös tarkastella, poikkeavatko tutkimustulokset toisistaan laadullisia ja kokeellisia tutkimusmenetelmiä käyttäneiden tutkimusten välillä.

Tutkielma toteutettiin kirjallisuuskatsauksena. Tutkimuskirjallisuutena käytettiin kahdeksaa tutkimusartikkelia, jotka on julkaistu logopedian alan tieteellisissä aikakauslehdissä vuosien 1995–2014 aikana. Artikkelit käsittelivät fasilitoidun kommunikoinnin toimivuutta sen kirjoittajuuden luotettavuuden näkökulmasta. Tutkimusten tarkoitus oli siis selvittää, kuinka todennäköisesti fasilitoitu itse on tuetusti tuotettujen viestiensä takana ja kuinka paljon fasilitoija mahdollisesti vaikuttaa kirjoitustuotokseen. Tutkimuksissa tätä arvioitiin vaihtelevilla menetelmillä; kontrolloiduilla testeillä, koehenkilöiden käyttäytymistä ja tilannetta havainnoimalla, tuotosten sisältöä laadullisesti arvioimalla sekä lingvistisellä analyysillä.

Tulokset osoittivat, että kontrolloiduilla kokeellisilla tutkimusmenetelmillä fasilitoinnin todenperäisyyttä ei voitu osoittaa. Fasilitoijan sokkouttaminen, eriävä vihjeistys tai tietämättömyys oikeasta vastauksesta saivat aikaan fasilitoinnin epäonnistumisen. Tulokset osoittivat myös, että tutkimustulokseen saattoi merkittävästi vaikuttaa käytetyt tutkimusmenetelmät; laadullisempia tutkimusmenetelmiä käyttäneet tutkimukset sen sijaan totesivat fasilitoinnin käyttökelpoiseksi menetelmäksi lähes systemaattisesti. Myös koehenkilön taitotaso, kuten itsenäisen osoittamisen kyky, puhekyky ja fyysisen tuen tarpeen vähäisempi määrä, saattoi vaikuttaa fasilitoinnin todennäköisempään onnistumiseen.

Tämän tutkielman tulokset olivat osittain ristiriitaisia. Näyttää siltä, että tutkimuksissa käytettyjen tutkimusmenetelmien laadullisuus tai kokeellisuus vaikuttaa systemaattisesti tutkimustulokseen. Koehenkilöiden yksilölliset erot, kuten kognitiiviset ja fyysiset taitotasot, sekä tutkijoiden henkilökohtaiset asenteet aiheita kohtaan saattavat selittää ristiriitaisia tuloksia. Tutkimuksesta saadut tulokset ovat kuitenkin pääsääntöisesti samansuuntaisia kuin aikaisemmin julkaistujen tutkimusten tulokset. Vaikuttaa siltä, että fasilitoitu kommunikointi ei ole sellaisenaan luotettava ja käyttökelpoinen menetelmä kaikkien kommunikaatiohäiriöisten henkilöiden AAC-menetelmänä, siihen on suhtauduttava kriittisesti ja käyttöä on vältettävä.

Avainsanat: *AAC, fasilitointi, fasilitoitu kommunikointi, kirjoittajuusongelma, kommunikaatiohäiriö, käyttökelpoisuus, luotettavuus, tuettu kommunikointi*

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

1 JOHDANTO	1
1.1 Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi	2
1.2 Fasilitoitu kommunikointi	4
1.2.1 Fasilitoidun kommunikoinnin käyttäjät	6
1.2.2 Käyttökelpoisuuden edellytykset	8
1.2.3 Fasilitoinnin historia ja ristiriitaisuus	9
1.3 Näkemyksiä fasilitoinnin käyttökelpoisuuden puolesta ja vastaan	11
1.3.1 Kuvailevat tutkimukset fasilitoinnin käyttökelpoisuudesta	12
1.3.2 Kokeelliset tutkimukset fasilitoinnin käyttökelpoisuudesta	13
1.3.3 Näkemyksiä fasilitoinnin käyttökelpoisuuden puolesta ja vastaan	14
2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	17
3 MENETELMÄT	18
3.1 Tiedonhaku	18
3.2 Koehenkilöt ja menetelmät	19
3.2.1 Koehenkilöt	22
3.2.2 Menetelmät	24
4 TULOKSET	27
4.1 Fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuus AAC-menetelmänä	27
4.2 Käytettyjen tutkimusmenetelmien vaikutus tutkimustulokseen	29
5 POHDINTA	32
5.1 Tutkimustulosten arviointi	32
5.1.1 Fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuus AAC-menetelmänä	32
5.1.2 Käytettyjen tutkimusmenetelmien vaikutus tutkimustulokseen	35
5.2 Tulosten luotettavuuden arviointi	37
5.3 Tulosten kliininen merkitys	39
5.4 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet	40
LÄHTEET	42

1 JOHDANTO

Fasilitoitu kommunikointi on puhetta tukevan ja korvaavan kommunikaation (AAC, *Augmentative and Alternative Communication*) muoto, jossa avustaja antaa fyysistä tukea kommunikoijalle tämän viestiessä esimerkiksi kirjaintaulua osoittamalla (Shane, 1994b; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 192). Menetelmän kehittäjä Rosemary Crossley (1994, s. 3) ei määrittele fasilitointia AAC-menetelmäksi, vaan harjoittelutekniikaksi, jolla pyritään tukemaan kommunikoinnin kehittymistä kohti itsenäistä osoittamista fyysistä tukea vähitellen vähentämällä. Ajan myötä fasilitoitu kommunikointi on kuitenkin vakiinnuttanut asemaansa käyttäjiensä puhetta korvaavana keinona (Shane, 1994b; Sipilä, 2009, s. 19). Fasilitoidun kommunikoinnin on katsottu soveltuvan niille vaikeasti kommunikaatiohäiriöisille, joilla on esimerkiksi motorisen suunnittelun, katseen ja liikkeen kohdistamisen tai aloitteenteon vaikeuksia, (Smith & Ryndak, 1997). Useimmiten menetelmä on ollut käytössä autismikirjon, CP-vamman tai älyllisen kehitysvamman omaavilla henkilöillä (Crossley, 1994, s. 7).

Menetelmän käytön hyödyllisyyttä on perusteltu sillä, että vaikeasti puhehäiriöisillä henkilöillä on fasilitoinnin käytön myötä ilmennyt muun muassa katsekontaktin, vuorovaikutustaitojen ja kommunikointialoitteellisuuden kohentumista (Smith & Ryndak, 1997) sekä raportoitu odottamattomia älyllisiä ja kielellisiä kykyjä (Shane, 1994c). Toisaalta menetelmä on aina herättänyt keskustelua siitä, onko fasilitoidun henkilön kielellinen ilmaisu tuetusti sen parempaa kuin itsenäisesti tuotettunakaan ja onko sen käytöstä todellista hyötyä (Shane, 1994b; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 193). Merkittävin kyseenalaistamisen kohde on menetelmän avulla tuotettujen viestien todellinen kirjoittaja; onko se fasilitoitu vai fasilitoija (Biklen & Cardinal, 1997; Shane, 1994c)?

Tutkimus fasilitoitua kommunikointia ja varsinkin sen kirjoittajuusongelmaa kohtaan oli vilkkaimmillaan 1990-luvulla, mutta sen jälkeen ilmiöstä on tehty huomattavan vähän tutkimusta (Saloviita, Leppänen & Ojalammi, 2014). Kansainvälinen puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin yhdistys ISAAC (2014) sekä esimerkiksi Suomen Puheterapeuttiliitto ry (2016) ovat julkaisseet kannanottonsa fasilitoidun kommunikoinnin käytön välttämiseksi kuntoutus-, opetus- ja kommunikointitarkoituksessa ja yleinen asenne menetelmää kohtaan on kielteinen.

Fasilitoidulla kommunikoinnilla on kuitenkin edelleen kannattajansa ja käyttäjänsä, mistä syystä aihetta on edelleen syytä tutkia (Lilienfield, Marshall, James & Howard, 2014; Shane, 1994a; Suomen Puheterapeuttiliitto ry, 2016). Suomessa vammaispolitiikassa pyritään kansainvälisen ICF-luokituksenkin (2018) tavoitteiden mukaisesti puhevammaisten yhdenvertaisuuden sekä perus- ja sosiaalisten oikeuksien toteutumiseen muiden kansalaisten tavoin, mistä syystä heille on taattava kuntoutuksen ja tukitoimien kautta mahdollisuus itsensä *aitoon ilmaisemiseen* (Laurinkari, Saarinen, Kärnä & Besio-Laurens, 2014, s. 3). Fasilitoidun kommunikoinnin käyttö saattaa olla uhka tämän perusoikeuden toteutumiselle, mikäli menetelmässä on mahdollisuus fasilitoijan tiedostamattomaan ohjailuvaikutukseen.

1.1 Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi

American Speech-Language-Hearing Association (1993) eli Yhdysvaltojen puheterapeuttiliitto määrittelee kommunikaatiohäiriöisen henkilön ihmiseksi, joka ei tule toimeen arjen kommunikointitilanteissa normaalin puheilmaisun avulla puheentuoton ja ymmärtämisen vaikeuksien vuoksi. Häiriö voi syntyä kehityksellisistä syistä tai myöhemmin esimerkiksi aivovaurion seurauksena. Tällöin henkilö tarvitsee puhetta tukevia ja korvaavia kommunikaatiomenetelmiä (Beukelman & Mirenda, 2013, s. 4; Huuhtanen, 2011; Launonen, 2004; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 20). Puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä käytetään usein, niin myös tässä kandidaatintutkielmassa, lyhennettä AAC sen kansainvälisen yleiskäsitteen *Alternative* (korvaava) *and Augmentative* (tukeva) *Communication* mukaan (Huuhtanen, 2011).

Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät voidaan karkeasti jakaa avusteisiin ja ei-avusteisiin menetelmiin (Beukelman & Mirenda, 2013, s. 42–59; Huuhtanen, 2011, s. 15; Loncke, 2014, s. 4; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 21). Ei-avusteisia AAC-muotoja käyttäessä henkilö tuottaa kielelliset ilmaukset ja merkit itse, ja tähän kuuluvat esimerkiksi viittomat ja viittomakieli, silmänräpäyskommunikointi ja eleet. Avusteiset AAC-menetelmät sen sijaan ovat käyttäjästään fyysisesti erillään. Kommunikoija voi esimerkiksi osoittaa kuva- tai kirjaintaulua, kommunikaattoria tai esineitä ja muodostaa viestin tällä tavoin. Ei-avusteisia ja avusteisia kommunikointimenetelmiä on luokiteltu taulukkoon 1.

Taulukko 1. Ei-avusteinen ja avusteinen kommunikointi (muokattu lähteistä Beukelman & Mirenda, 2013, s. 42–59; Huuhtanen, 2011, s. 15; Loncke, 2014, s. 4; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 21)

Ei-avusteinen	Avusteinen
Puhe, ääntely	Kuvat (valokuvat, piirretyt kuvat)
Eleet, osoittaminen, olemuskieli	Graafiset merkkijärjestelmät (piktogrammit, PCS, sigsymbolit, Bliss-kieli)
Viittomakommunikaatio (tukiviittomat, viitottu puhe)	Premackin sanapalikat
Vinkkipuhe	Esinekommunikointi
Silmänräpäyskommunikointi	Kirjaintaulut
	Tekniset apuvälineet (kommunikaattorit, tablettisovellukset)

Huom. PCS = Picture Communication Symbols -kuvasto

AAC-menetelmää valittaessa on huomioitava henkilön yksilölliset valmiudet ja tarpeet (Huuhtanen, 2011). Kommunikointimuodon päämäärän lisäksi on tarkasteltava yksilön toiminnallista, älyllistä ja kielellistä tasoa, kykyä olla sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, motorisia taitoja sekä aisteja ja niiden rajoitteita. AAC-menetelmiä voidaan jaotella pääluokkiin, joita ovat manuaaliset, graafiset ja kosketeltavat merkit (Launonen, 2010b; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 20). Manuaalisiin merkkeihin kuuluvat viittomakommunikaatio, kuten tukiviittomat tai viitottu puhe, sekä muut käsillä tehtävät merkit, kuten vinkkipuheen käsimerkit (Hasselman & Ritari, 2012; Huuhtanen, 2011; Launonen, 2010b; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 20–38). Graafisiin merkkeihin kuuluvat kaikki graafisesti tuotetut merkit, kuten erilaiset kuvat, bliss-symbolit, PCS- ja piktogrammi-kuvastot sekä kirjoitus. Graafisia merkkejä hyödynnetään esimerkiksi kuvatauluissa ja -kansioissa, mutta nykyään myös teknologia-avusteisesti, kuten tabletti- ja tietokonesovelluksissa (Huuhtanen, 2011; Loncke, 2014, s. 41). Kosketeltavat merkit sen sijaan hyödyntävät näköaistin lisäksi myös käyttäjänsä tuntoaistia ja niitä voivat olla esimerkiksi Premackin sanapalikat ja esinekommunikaatio (Launonen, 2010b; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 38).

AAC-keinojen käyttötarkoituksen mukaan niitä hyödyntävät ihmiset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: tukikieliryhmä, ilmaisukieliryhmä ja korvaavan kielen ryhmä (von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 80–83). Tukikieliryhmään kuuluvan henkilön AAC-

menetelmän tarkoitus on puheilmaisun kehityksen tukeminen sekä ymmärrettävyyden vahvistaminen, jolloin menetelmä ei yleensä ole pysyvä kommunikaatiomuoto. Ilmaisukieliryhmään kuuluvan henkilön ymmärtämistaidot ovat yleensä normaalit, mutta itsensä ilmaisu on haastavaa tai vaikeasti ymmärrettävää esimerkiksi fyysisten toimintarajoitteiden vuoksi. AAC-menetelmä on hänelle yleensä pysyvä itseilmaisun keino. Korvaavan kielen ryhmään kuuluu henkilö, jolle menetelmä on se kieli, jolla hän ilmaisee itseään ja tulkitsee muita, eli AAC korvaa äidinkielen yleensä pysyvästi. Tällöin myös muut ihmiset viestivät hänelle tämän menetelmän avulla. AAC-menetelmät eivät vaadi tiettyä ikää tai diagnoosia, vaan niiden käyttö voidaan aloittaa milloin tahansa tarpeen vaatiessa eli kommunikaation häiriintyessä (von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 109).

Puhetta tukevien ja korvaavien kommunikaatiomenetelmien vaikuttavuudesta on melko vähän tutkittua tietoa (Miettinen ym., 2016). Launosen (2004) mukaan AAC-menetelmät, niiden käyttötavat ja -tarkoitukset vaihtelevat niin suuresti ja yksilöittäin, että AAC-kuntoutuksen vaikuttavuuden tutkiminen ei ole yksinkertaista, vaan jopa mahdotonta perinteiseksi katsotuilla tilastollisilla ja mittauksiin perustuvilla menetelmillä. On kuitenkin todettu, että AAC-kuntoutuksen vaikuttavuus on tehokkainta, kun harjoiteltavat asiat ovat mahdollisimman paljon arkielämään ja käytäntöön sidonnaisia, lähiympäristön kanssa toteutettuja ja mahdollisimman varhain aloitettuja. Terapian tai muun kuntoutuksen intensiivisyys ei takaa parhaita tuloksia tai vaikuttavuutta, vaan tehtyjen harjoitusten laatu on käyttökelpoisempi mittari. Kommunikaation ja vuorovaikutuksen kuntoutus AAC-menetelmiä hyödyntäen vaatii jokapäiväistä kuntoutustoimintaa ja harjoittelua, mutta tehdyn kuntoutuksen laatu, kommunikointikumppanin herkkyys ja halu kommunikointiin on määrää tärkeämpää. Millar, Light ja Schlosser (2006) toteavat systemaattisessa katsauksessaan, että suurimmassa osassa (89 prosenttia) kuntoutuksen vaikuttavuutta käsitelleistä tutkimuksista AAC-menetelmien käyttö sai aikaan positiivista kehitystä koehenkilöiden puheentuotossa.

1.2 Fasilitoitu kommunikointi

Fasilitointi-sana tulee englanninkielisestä verbistä *to facilitate*, ”tehdä helpoksi” tai ”helpottaa” (Sipilä, 2009, s. 15). Fasilitoitu kommunikointi tarkoittaa sananmukaisesti

siis helpotettua kommunikaatiota. Termiä fasilitointi käytetään lisäksi esimerkiksi liiketoiminnassa, kasvatustieteissä ja pedagogiikassa, joihin kyseistä kommunikaatiomenetelmää ei tule sekoittaa. *Facilitated Communication* -ilmiöstä on suomen kielessä käytetty vaihtelevasti erilaisia käsitteitä, kuten fasilitointi, fasilitoitu kommunikointi, vierikommunikaatio, tuettu kommunikointi tai tuettu kirjoittaminen (Sipilä, 2009, s. 17). Tässä kandidaatintutkielmassa käytetään käsitteitä *fasilitoitu kommunikointi* ja *fasilitointi*, jotta termi erottuisi selvästi muusta kommunikoinnin tukemisesta.

Fasilitoitu kommunikointi (*Facilitated Communication*, FC) on puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin muoto, jossa puhehäiriöistä henkilöä fyysisesti avustetaan osoittamaan kirjain- tai kuvataulua, tietokoneen tai kommunikaattorin näppäimistöä kommunikaatiotarkoituksessa (Crossley, 1994, s. 3; Saloviita ym., 2014; Shane, 1994b; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 192). Tuki on tyypillisesti kädestä pitämistä ja sen tarkoitus helpottaa esimerkiksi motorisia tai emotionaalisia vaikeuksia, jotka tekevät mahdottomaksi itsenäisen osoittamisen. Menetelmän kehittäjä, australialainen erityisopettaja Rosemary Crossley (1994, s. 3) ei määrittele fasilitointia AAC-menetelmäksi, vaan tuetuksi kommunikoinnin harjoittelutekniikaksi (*Facilitated Communication Training*, FCT). Ajan myötä fasilitointi on kuitenkin vakiinnuttanut asemaansa puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin muotona (Shane, 1994b; Sipilä, 2009, s. 19).

Menetelmän ajatellaan perustuvan siihen, että avustaja eli *fasilitoija* fyysisesti ikään kuin vastustaa kommunikoijan eli *fasilitoidun* liikettä tavoitteenaan näin vakauttaa mahdollista motorista kömpelyyttä ja vapinaa tai luoda emotionaalista tukea (Crossley, 1994, s. 3; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s. 192). Fasilitoinnin luotettavan onnistumisen lähtökohta on se, että fasilitoidun tuottama liike on voimakkaampaa kuin fasilitoijan, jotta fyysinen tuki ei vaikuttaisi osoittamisliikkeen suuntaamiseen (Crossley, 1994, s. 18; Sipilä, 2009, s. 20). Fyysinen tuki määritellään yksilöllisen tarpeen mukaan, mutta usein lähtötilanne on kämmenessä tai osoittavassa sormessa, josta asteittain kehityksen myötä tulisi siirtyä ranteeseen, käsivarteen, hihaan, kyynärpäähän ja olkavarteen (Crossley, 1994, s. 56). Lopputilanteessa tuen tarve saattaa olla lähinnä psyykkinen; mahdollisesti vain kosketus jossain kehon osassa, joka ei varsinaisesti ole osallisena osoitus- ja kirjoitusprosessiin.

Fasilitoidun kommunikoinnin avulla ajatellaan voitavan harjoitella kommunikaation lisäksi muita kielellisiä taitoja, kirjain-äännetunnistusta, aloitteellisuutta, laajemman sosiaalisen kanssakäymisen sekä vuorovaikutuskäytänteiden taitoja (Crossley, 1994, s. 30; Sipilä, 2009, s. 18). Fasilitoinnin käyttäjät uskovat, että fasilitoidun kommunikoinnin avulla kommunikaatiohäiriöinen kykenee huomattavasti korkeatasoisempaan kielelliseen ja vuorovaikutukselliseen toimintaan, kuin pelkän puheilmaisun, muun AAC-menetelmän tai itsenäisen osoittamisen avulla (Crossley, 1994, s. 2, 4–6; Prizant, Wetherby & Rydell, 1994; Shane, 1994b). Joillakin henkilöillä on fasilitoinnin aloittamisen myötä väitetty ilmenevän jopa odottamattomia kielellisiä ja kognitiivisia kykyjä, minkä myötä diagnoosien uudelleen määrittelyä on päädytty harkitsemaan; esimerkiksi älyllisen kehitysvamman vaikeusastetta on lievennetty tai diagnoosi jopa poistettu (Lilienfield ym., 2014; Shane, 1994c; Smith & Ryndak, 1997). Kommunikaatiohäiriöisiä lapsia ja nuoria on siirretty normaalin opetuksen pariin suorittamaan peruskoulua ja jopa korkeakouluopintoja fasilitointimenetelmää käyttäen (Lilienfield ym., 2014). Tähän liittyy kuitenkin myös vaara fasilitoidun kykyjen yliarvioimisesta ja tuen tarpeen aliarvioimisesta, mikä ei ole kuntoutuksen ja yksilön perusoikeuksien toteutumisen kannalta tarkoituksenmukaista (Chan & Nankervis, 2014; Shane, 1994c; Suomen Puheterapeuttiliitto ry, 2016).

1.2.1 Fasilitoidun kommunikoinnin käyttäjät

Rosemary Crossley (1994, s. 13, 18) määrittelee menetelmän soveltuvan kaikille ikä- ja diagnoosiryhmille. Hän suosittelee fasilitointia vaihtoehdoksi henkilöille, 1) joilla on vaikea kommunikointihäiriö, 2) joilla ei vielä ole toimivaa kommunikaatiokeinoa, 3) joiden ei ole mahdollista saavuttaa viittoma- tai käsinkirjoitustaitoa, 4) joiden ei ole mahdollista itse osoittaa kuvia tai kommunikaattoreiden näyttöjä ja näppäimistöjä. Biklen (ks. Shane, 1994b) määrittelee fasilitoinnin soveltuvan muun muassa niille autismitietäjien henkilöille, jotka ovat puhumattomia tai joiden puhe ei ole riittävän kommunikatiivista, kommunikaatio- ja puhehäiriöisille sekä älyllisesti kehitysvammaisille.

Fasilitoidulla kommunikoinnilla ajatellaan voitavan helpottaa useita kommunikaatioon ja vuorovaikutukseen liittyviä vaikeuksia (Crossley, 1994, s. 19–25; Biklen, ks. Shane, 1994b). Ennen kaikkea fasilitoijan fyysisen tuen katsotaan auttavan motorisia vaikeuksia,

kuten liian alhaista tai kohonnutta lihastonusta, omaavaa henkilöä kohdentamaan osoitustaan ja vakauttamaan käden osoitusliikettä kirjoittaessa. Fasilitoija fyysisellä tuellaan voi auttaa myös esimerkiksi osoittavan sormen kannattelussa ja ojentamisessa. Lisäksi fasilitoidun heikkoa silmä-käsikoordinaatiota, toisto- tai juuttumistaipumusta, impulsiivisuutta, aloitteenteon ja asentoaistin ongelmia sekä itseluottamuksen puutetta voidaan kompensoida fasilitoijan tarjoamalla fyysisellä ja psyykkisellä tuella.

Yleisimmin fasilitoitu kommunikointi on ollut käytössä CP-vamman tai autismikirjon häiriön omaavilla henkilöillä (Crossley, 1994, s. 7), mutta lisäksi sitä on hyödynnetty useiden Down-henkilöiden, Fragile-X-henkilöiden, muiden älyllisesti ja motorisesti kehitysvammaisten sekä laaja-alaisia oppimisvaikeuksia omaavien henkilöiden AAC-menetelmänä ja kommunikaatiokuntoutuksen muotona (Crossley, 1994, s. 18; Emerson, Grayson & Griffiths, 2001; Shane, 1994b).

CP-vammaiset olivat ensimmäinen diagnoosiryhmä, jolle Rosemary Crossley 1970-luvulla fasilitointia alkoi harjoittaa (Crossley, s. 3). CP-vammaan liittyy kehityksellisistä neurologisista syistä johtuva motoriikan ja lihaksiston poikkeama eli liikuntavamma (Arvio, 2012; Launonen, 2010a), joka voi vaikeuttaa myös puheilmaisun tuottoa niin, että useimmat heistä tarvitsevat AAC-keinoja (Pennington, 2008). Vaikka CP-vammaisen henkilön kognitiivinen taso olisikin normaali, liikuntavammaan liittyvä ataksia tai liian kohonnut tai alhainen lihastonus voi vaikeuttaa itsenäistä osoittamista niin, että fasilitoinnin katsotaan olevan heille hyödyksi (Crossley, 1994, s. 19–24).

Autismikirjon henkilöt ovat tyypillisimpiä menetelmän käyttäjiä, sillä heidän kielenkäyttönsä näyttää useimmiten perustuvan näköaistin varaan (Jansson-Verkasalo, Lepistö & Korpilahti, 2010; Kerola, Kujanpää & Timonen, 2009, s. 59–60). Auditiivinen vastaanottokyky on autismikirjon henkilöllä usein poikkeuksellinen, mistä syystä fonologinen prosessointi vaikeutuu ja kuuloaistin kautta saatu informaatio on lähinnä toisiinsa liittymättömiä yksityiskohtia ja puhe jää helposti ymmärtämättä. Häiriöön liittyy myös semanttis-pragmaattista pulmaa sekä kielellisen tunneilmaisun, ilmeiden ja eleiden käytön puutteellisuutta. Fasilitoidun kommunikoinnin väitetään olevan autismikirjon henkilöille hyvin soveltuva, sillä useat heistä oppivat lukemaan ja kirjoittamaan ennen puhuttuja sanoja (Kerola ym., s. 71, 79–81). Myös häiriöön liittyviä initiaation ja impulsiivisen käyttäytymisen ongelmia voidaan pyrkiä fasilitoinnilla helpottamaan

(Crossley, 1994, s. 19–25). Kommunikointia ja sen aloitteellisuutta on aktiivisesti ohjattava ja vaadittava, sillä useimmilla autisteilla ei tunnu olevan tarvetta vuorovaikutukseen esimerkiksi mielen teorian mahdollisen kehittymättömyyden vuoksi (Kerola ym., 2009, s. 66, 81).

1.2.2 Käyttökelpoisuuden edellytykset

Jotta fasilitoitu kommunikointi toimisi tarkoituksenmukaisesti ja sitä voisi kutsua käyttökelpoiseksi menetelmäksi, on muutaman lähtökohdan toteuduttava asianmukaisesti (Crossley, 1994, s. 18). Luonnollisesti, jos fasilitointia suoritetaan kirjaintaulujen tai näppäimistöjen avulla, on fasilitoidulla henkilöllä oltava riittävä *luku- ja kirjoitustaito*. Monet fasilitoinnin kannattajat uskovat, että vaikeastikin kehitys- ja liikuntavammaiset henkilöt pystyvät omaksumaan lukitaidot, vaikka heidän äänteellinen puheentuottonsa olisikin vähäistä tai olematonta (Crossley, 1994, s. 39–40; Shane, 1994b). Crossleyn mukaan nämä henkilöt pystyvät oppimaan nämä taidot jopa ilman varsinaista aktiivista opetusta omaksumalla ne itsenäisesti ympäröivästä maailmasta. Jos fasilitointia suoritetaan kuvien avulla, vaaditaan fasilitoidulta yhtä lailla kykyä hahmottaa ja ymmärtää kuvia (Crossley, 1994, s. 13–14).

Fasilitoidun tulee myös pystyä keskittymään ja sekä ylläpitämään katsekontaktia fasilitoinnissa käytettävään materiaaliin, kuten kirjaintauluun tai kuviin (Crossley, 1994, s. 13–14; Shane, 1994b). Biklen (ks. Shane, 1994b) on kyseenalaistanut tämän vaatimuksen toteamalla, että jotkut fasilitoidut omaavat niin sanotun ”valokuvamuistin”, jolloin he pystyvät osoittamaan oikeita kirjaimia tai näppäimiä kohdetta katsomatta. Crossley (1994, s. 13, 58, 71) kuitenkin pitää ehdottoman tärkeänä katsekontaktin ylläpidon ja neuvoo fasilitoijaa estämään avustettavan osoitusliikkeitä, mikäli tämä ei katso kirjaintaulua. Keskittymistä ja katsekontaktia täytyy välillä jopa vaatia ja asiaankuulumatonta käyttäytymistä, kuten kirkumista, vastustelua tai käsien räpyttelyä, ilmetessä fasilitoitua täytyy ohjata lempeästi, mutta päättäväisesti takaisin tehtävien pariin (Sipilä, 2009, s. 22). Fasilitoidulla tulee olla myös mahdollisuus ”virhenäppäilyä” korjaamiseen (Crossley, 1994, s. 71). Fasilitoijan on tuotettava fasilitoidun kirjoittama viesti puheena, jotta tämä voisi varmistua kirjoittaneensa ja tulleen ymmärretyksi oikein.

Crossley (1994, s. 56–58) painottaa, että fasilitoinnin tavoite on fyysisen tuen asteittainen väheneminen ja lopulta itsenäisen osoittamisen onnistuminen. Fasilitointia aloittaessa fyysinen tuki ei saa olla liiallinen, vaan jo harjoittelun alussa on tyydyttävä minimaalisimpaan kosketukseen ja voimankäyttöön. Samaan tuen asteeseen ei tule myöskään jumittua liian pitkäksi aikaa, vaan fasilitoidulta odotetaan asteittaista kehittymistä. Crossleyn mukaan kaikki eivät välttämättä koskaan kykene tavoittamaan itsenäisen osoittamisen tasoa. Luotettavan fasilitoinnin lähtökohta on kuitenkin se, että fasilitoidun tuottama liike on voimakkaampaa kuin fasilitoijan tuki, jotta tuotettu viesti on varmasti fasilitoidusta lähtöisin. On myös tärkeää, että puhevammaisen henkilö on mahdollisimman usean avustajan fasilitoitavana, jotta välttyttäisiin vain yhden fasilitoijan suosimiselta (Crossley, s. 14). Fasilitoinnin oikeaoppisen toteutumisen vuoksi fasilitoijille suositellaan asianmukaista ja riittävää koulutusta menetelmän käyttöön (Crossley, 1994, s. 97; Biklenin mukaan, ks. Montee, Miltenberger & Wittrock, 1995 ja Saloviita ym., 2014).

1.2.3 Fasilitoinnin historia ja ristiriitaisuus

Fasilitoidun kommunikoinnin kaltaisia menetelmiä on käytetty puhevammaisten parissa eri puolilla maailmaa samoihin aikoihin ennen sen varsinaista nimeämistä (Jacobson, Mulick & Schwartz, 1995; Sipilä, 2009, s. 27; von Tetzchner & Martinsen, 2000, s.192). Menetelmän varsinaisena kehittäjänä pidetään kuitenkin australialaista erityisopettajaa Rosemary Crossleyta, joka alkoi 1970-luvulla käyttää fasilitointia CP-vammaisen tytön, Anne McDonaldin kanssa (Biklen & Cardinal, 1997, s. 12; Crossley, 1994, s. 4; Jacobson ym., 1995; Sipilä, 2009, s. 28). Vaikeasti älyllisesti kehitysvammaisena pidetyllä McDonaldilla ilmeni fasilitoinnin myötä odottamattomia kielellisiä ja kognitiivisia kykyjä, jotka saivat Crossleyn vakuuttuneeksi menetelmän toimivuudesta. McDonald ja Crossley jopa kirjoittivat yhdessä fasilitoiden kirjan, *Annie's Coming Out*, joka julkaistiin vuonna 1980 (Palfreman, 1994; Sipilä, 2009, s. 28). Tämän jälkeen hän alkoi harjoittaa menetelmää 12 vakavasti vammaisen lapsen kanssa (Crossley, 1994, s. 5; Jacobson ym., 1995). Fasilitoinnilla Crossley totesi kaikilla lapsilla olevan normaalitasoinen tai jopa normaalia korkeampi älykkyys. Sittenkin Melbourneen perustettiin DEAL-kommunikaatiokeskus, jossa fasilitoidun kommunikoinnin menetelmän käyttöä ja tunnettavuutta edistettiin (Crossley, 1994, s. 5; Jacobson ym., 1995; Sipilä, 2009, s. 29).

Fasilitoitu kommunikoinnin menetelmä alkoi pikkuhiljaa levitä muuallekin maailmaan, ensin Amerikkaan ja Eurooppaan lähinnä amerikkalaisen Syracusen yliopiston professorin Douglas Biklenin vaikutuksen myötä (Jacobson ym., 1995; Sipilä, 2009, s. 29–30). Crossley oli siihen asti hyödyntänyt fasilitointia lähinnä motorisesti vammaisten henkilöiden parissa, mutta Biklen alkoi harjoittaa menetelmää älyllisesti kehitysvammaisten sekä erityisesti autismikirjon henkilöiden kanssa. Fasilitoinnilla saatiin aikaan välittömiä, jopa ihmeeksi luokiteltuja vaikutuksia, kun puhumattomat henkilöt alkoivat tuottaa tuettuina sanoja ja lauseita sekä osoittaa merkittäviä kognitiivisia kykyjä (Jacobson ym., 1995; Shane, 1994b). Suomeen menetelmä saapui 1990-luvun alussa silloisen Joensuun yliopiston professorin Eija Kärnä-Linin tutustuttua menetelmään Biklenin tutkimusprojekteissa Syracusen yliopistossa (Sipilä, 2009, s. 30).

Samaan aikaan heräsivät kuitenkin epäilyt fasilitoinnin luotettavuudesta (Jacobson ym., 1995). Menetelmää tarkemmin tutkimalla kyseenalaistettiin, voiko fasilitoija tiedostaen tai tiedostamattaan vaikuttaa fyysisen tuen kautta fasilitointituotokseen. Tutkimus aihetta kohtaan oli selvästi vilkkaimmillaan 1990-luvulla, jolloin useat kokeelliset tutkimukset totesivat fasilitoinnin epäluotettavaksi ja toimimattomaksi menetelmäksi. Esille alkoi tulla myös fasilitoinnin väärinkäyttöä koskevia tapauksia, kuten fasilitoiden valheellisesti ilmiannettuja hyväksikäyttösyitä ja rikosilmoituksia (Boynton, 2012; Lilienfield ym., 2014). Monet kommunikaatioalan tahot ja järjestöt ovat sittemmin julkaisseet kannanottonsa fasilitoidun kommunikoinnin välttämiseksi kuntoutus-, opetus- ja AAC-tarkoituksessa (ISAAC, 2014; Suomen Puheterapeuttiliitto ry, 2016). Menetelmän puolustajat uskovat silti vakaasti fasilitoinnin olevan ilmiönä sellainen, että kokeellisin tutkimuksin sen toimivuutta tai toimimattomuutta on mahdoton todistaa (Biklen & Cardinal, 1997; Crossley, 1994, s. 97; Sipilä & Määttä, 2011). Heidän mukaansa laadulliset ja fenomenologiset tutkimusmenetelmät soveltuvat aiheen lähestymiseen paremmin. Keskustelu fasilitoinnin ympärillä on 2000-luvulla vaipunut hiljaisuuteen ja menetelmästä on tehty merkittävän vähän tutkimusta, mutta ajoittain sen silti nousee esille julkisessa keskustelussakin. Huolestuttavinta on, että menetelmää tiedettävästi käytetään ja esitellään käyttökelpoisena menetelmänä edelleen, sen sisältämistä riskeistä huolimatta (Lilienfield ym., 2014).

1.3 Näkemyksiä fasilitoinnin käyttökelpoisuuden puolesta ja vastaan

Fasilitoitua kommunikointia on tutkittu varsinkin 1990-luvulla runsaasti (Jacobson ym., 1995). Tutkimuksissa on havaittavissa kahtiajako siinä, miten kokeelliset kontrolloidut tutkimukset systemaattisesti toteavat fasilitoinnin epäluotettavuuden ja vain laadullisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäneet tutkimukset saavat aikaan viitteitä sen toimivuudesta (Sipilä, 2009, s. 40; Schlosser ym., 2014). Aikaisempia kokeellisia ja kuvailevia tutkimuksia fasilitoinnin käyttökelpoisuudesta on kuvattu taulukossa 2.

Taulukko 2. Aikaisempia tutkimuksia fasilitoidun kommunikoinnin luotettavuudesta

Tutkijat	Tutkimuskysymykset	Koehenkilöt	Menetelmät	Päätulokset
Burgess ym. (1998)	Kuinka moni 40 opiskelijasta pystyy fasilitoimaan avustettavaa vaikuttamatta fasilitointituotokseen?	N = 40 opiskelijaa	Koehenkilöt koulutettiin fasilitoinnin käyttöön, mutta vain puolet sai kuulla sen kritiikistä. Koehenkilöt fasilitoivat vuorotellen kehitysvammaista puhumatonta henkilöä, joka todellisuudessa oli tutkimusavustaja, joka ei edes yrittänyt tuottaa omaa tekstiä.	Koehenkilöistä yli puolet pystyivät tiedostamattaan tuottamaan tekstiä fasilitoidun puolesta ja uskomaan tuotoksen avustettavansa kirjoittamaksi. Fasilitointikritiikin saaminen ennalta ei vaikuttanut tulokseen. Tutkijat päätyivät tulokseen, että fasilitoijalla voi olla tiedostamaton vaikutus tuotokseen.
Kezuka (1997)	Vaikuttaako fasilitoija tuotettuun viestiin?	N = 1 (ASD, 11v.)	Fasilitointitapahtumista kuvatun videomateriaalin analysointi	Fasilitoija tekee tiedostamattaan koehenkilöä ohjailevia liikkeitä, katsekontakteja ja visuaalisia vihjeitä. Fasilitoija siis vaikuttaa ideomotorisilla lihasliikkeillä fasilitoiden tuotettuihin viesteihin.
Moistert (2001)	Systemaattinen katsaus siitä, onko fasilitoitu kommunikointi luotettava menetelmä.	N = 34 aiempaa tutkimusta	Aikaisemmin tehtyjen tutkimusten hyödyntäminen menetelmien ja valideetin analyysi.	Luotettavan tutkimuksen keinoin ei ole saatu näyttöä siitä, että fasilitoiden tuotetut kirjoitukset olisivat fasilitoidun henkilön tuottamia.

(jatkuu)

Taulukko 2. Aikaisempia tutkimuksia fasilitoidun kommunikoinnin luotettavuudesta (jatkuu)

Tutkijat	Tutkimuskysymykset	Koehenkilöt	Menetelmät	Päätulokset
Schlosser ym. (2014)	Systemaattinen katsaus siitä, onko fasilitoitu kommunikointi luotettava menetelmä.	N = 7 aiempaa kokeellista tutkimusta ja review-katsausta	Aikaisemmin tehtyjen tutkimusten ja systemaattisten katsausten hyödyntämien menetelmien ja validiteetin analyysi.	Luotettavan tutkimuksen keinoin ei ole saatu näyttöä siitä, että fasilitoiden tuotetut kirjoitukset olisivat fasilitoidun henkilön tuottamia.
Sipilä & Määttä (2011)	Voiko fasilitoitu kommunikaatio olla hyödyksi ja tukea autististen henkilöiden kommunikaatiota fasilitoijien käsitysten mukaan?	N = 11 fasilitoijaa	Tutkimus suoritettiin ilmiöpohjaisella lähestymistavalla, eli koehenkilöiden kokemuksiin, ajatuksiin ja tulkintoihin perehtyen. Tutkimusaineisto kerättiin seitsemän vuoden aikana koehenkilöille kahteen kertaan suoritettavilla osittain strukturoiduilla haastatteluluilla.	Tulokset osoittivat, ettei voida määritellä yhtä oikeaa tapaa suorittaa fasilitoitua kommunikointia menestyksekkääksi, koska jokainen kommunikaatiotilanne ja yksilö on erilainen. Tulokset antoivat kuitenkin viitteitä siitä, että monet puhehäiriöiset hyötyvät fasilitoinnista AAC-menetelmänään.

Huom. AAC = Augmentative and alternative communication; ASD = Autism spectrum disorder

1.3.1 Kuvailevat tutkimukset fasilitoinnin käyttökelpoisuudesta

Kuvailevissa tutkimuksissa fasilitoinnin kirjoittajuusongelmaa lähestytään laadullisesta näkökulmasta ja etenkin kirjoitustuotosten sisältö sekä lingvistiset piirteet ovat tarkastelun kohteena. Douglas Biklen (ks. Ojalammi & Leppänen, 2005; Sipilä, 2009, s. 26) on laatinut fasilitoinnin luotettavuuden tutkimusta varten kuusi piirrettä, jotka fasilitoidussa tekstissä esiintyessään viittaavat fasilitoidun tuottavan tekstinsä itse. Nämä kuusi piirrettä ovat: 1) Fasilitoitu toimii fasilitoituna systemaattisesti samoin (esimerkiksi nopeus, täsmällisyys) eri avustajien kanssa, 2) Fasilitoiden tuotetussa tekstissä ilmenee toistuvasti fasilitoidulle henkilökohtaisesti tyypillisiä kirjoitusvirheitä, 3) Fasilitoidussa tekstissä ilmenee epätavallisia sanoja ja sanontoja, joita fasilitoijan ei oleteta ilmaisevan, 4) Epätavalliset oikeinkirjoitusvirheet, joita fasilitoijan ei oleteta tekevän, 5) Fasilitoitu kykenee kirjoittamaan asioita, joita fasilitoija ei tiedä ja 6) Fasilitoidun tekstit ovat hänen persoonalleen tyypillisiä (esimerkiksi murrepiirteet, huumori, ikätaso).

Kuvailevat tutkimukset eivät hyödynnä kontrolloituja tutkimusasetelmia, kuten fasilitoijan sokkouttamista, fasilitoinnin todenperäisyyden arvioinnissa. Sen sijaan niiden tavoite on laadullisesti ja ilmiöpohjaisesti arvioida menetelmän avulla saavutettuja hyötyjä ja tuotettujen tekstien merkityssisältöjä. Esimerkiksi Sipilä ja Määttä (2011) ovat tehneet fenomenografisen tutkimuksen fasilitoinnin käytöstä haastatteleamalla fasilitoijia menetelmään liittyvistä käytänteistä, heitä ohjaavista eettisistä ohjenuorista sekä ajatuksista ja kokemuksista. Tutkijat totesivat haastattelujen perusteella, että fasilitoinnin suorittamiseen ei ole yhtä oikeaa toimivaa tapaa kommunikoiden ja kommunikointitilanteiden yksilöllisyyden vuoksi. Viitteitä menetelmän hyödyllisyydestä koehenkilöiden vuorovaikutuksellisuuden ja kommunikoinnin kehittymiseen liittyen sen sijaan saatiin.

1.3.2 Kokeelliset tutkimukset fasilitoinnin käyttökelpoisuudesta

Fasilitoidun kommunikoinnin luotettavuutta käsitelleistä tutkimuksista on tehty systemaattisia katsauksia (ks. taulukko 2: Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014), joissa todetaan, ettei fasilitoitua kommunikointia voida pitää aikaisempien tutkimusten perusteella luotettavana menetelmänä. Näissä katsauksissa arvioidaan myös, että tutkimusten ollessa hyvien tutkimuskäytänteiden mukaisia, tehokkaita ja luotettavia, ovat ainoastaan kokeelliset tutkimukset päteviä arvioimaan fasilitoinnin todenperäisyyttä. Kokeelliset tutkimukset hyödyntävät kontrolloituja tutkimusasetelmia (Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014; Shane, 1994a). Tyypillistä on, että testaustilanteessa fasilitoijan mahdollista vaikutusta fasilitointituotokseen testataan yksinkertaisilla sokkotesteillä, joissa fasilitoijalta estetään näkö- ja kuulotiedon saanti siksi ajaksi, kun fasilitoidulle koehenkilölle esitetään kysymys, kuva tai video fasilitoitavasta asiasta (Shane, 1994a). Sokkouttamiseen saatetaan käyttää silmälappuja, näköesteitä tai huoneesta poistumista fasilitoidun vihjeistykseen ajaksi. Kuulo voidaan estää esimerkiksi korvakuulokkeilla. Joissakin tutkimuksissa fasilitoijalle ja fasilitoidulle on esitetty eriävät vihjeet fasilitoitavasta asiasta. Kokeelliset tutkimukset ovat lähes yksimielisesti todenneet fasilitoinnin epäonnistuvan sokkotesteissä, sillä fasilitointituotos on systemaattisesti joko fasilitoijan vihjeestä kirjoitettu tai merkityksettömiä kirjainsarjoja (Jacobson ym., 1995; Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014).

Kun fasilitoinnin todenperäisyyttä on tarkasteltu kokeellisesti, on todettu fasilitoijan tuottavan pieniä tiedostamattomia liikkeitä, niin sanottuja ideomotorisia vasteita (Burgess ym., 1998; Kezuka, 1997). Ideomotoriset vasteet voivat olla käden liikkeitä, katsekontakteja tai visuaalisia vihjeitä, joilla hän ohjaa fasilitoidun liikettä ja valintoja kirjain- tai kuvataululla (Kezuka, 1997). Fasilitoija tuntee liikkeen syntyvän ”itsestään”, mikä luo vaikutelman fasilitoidun itsenäisestä liikkeestä. Ideomotorisia vasteita on verrattu esimerkiksi hypnoosi- ja spiritismi-ilmiöissä syntyviin alitajuntaisiin liikkeisiin (Shane, 1994a; Saloviita ym., 2014).

1.3.3 Näkemyksiä fasilitoinnin käyttökelpoisuuden puolesta ja vastaan

Douglas Biklen (ks. Montee ym., 1995 ja Saloviita ym., 2014 ja Shane, 1994b) on laatinut fasilitoinnin puolestapuhujana listan kritiikistä kokeellisia tutkimusasetelmia kohtaan. Hänen mukaansa kokeelliset tutkimusasetelmat ovat kommunikaatiohäiriöisille stressaavia sekä ahdistusta ja vastahakoisuutta aiheuttavia, jolloin testaaminen heikentää koehenkilön ja fasilitoijan välistä yhteisymmärrystä ja luottamusta. Biklen kokee, etteivät kokeellisten tutkimusten fasilitoijat ole riittävän koulutettuja, eivätkä he tai koehenkilöt ole riittävän pitkään käyttäneet ja harjoitelleet fasilitointia saadakseen aikaan luotettavia tuotoksia. Hän myös kyseenalaistaa kokeellisten tutkimusten usein käyttämät ja yhtä oikeaa vastausta suosivat nimeämistehtävät, sillä hänen mukaansa autisteille tyypillinen sananlöytämisvaikeus vaikuttaa tämäntyyppisissä tehtävissä epäonnistumiseen. Lisäksi testattavilla voi olla globaalia apraksiaa, joka saa aikaan fasilitointia vaikeuttavaa aloitteenteon ongelmaa ja liikkeiden epävakautta. Kaikki nämä tekijät vaikuttavat sekä fasilitoidun että fasilitoijan suoriutumiseen ja siten epäonnistuneisiin tutkimustuloksiin. Useat kokeelliset tutkimukset ovat sittemmin ottaneet huomioon Biklenin kritiikin omien tutkimusasetelmiensa suunnittelussa (ks. 5.1 Tutkimustulosten arviointi).

Fasilitoinnin kritisoiijat vastaavat Biklenin väitteisiin. Lähtökohtaisesti fasilitointia ei koskaan ole määritelty riittävän tarkasti AAC-menetelmäksi, kommunikoinnin harjoittelutekniikaksi tai vain osoitustaitojen harjoitteluksi, mistä syystä sen tutkimisessakin menetelmän käyttötavat saattavat vaihdella huomattavasti (Shane, 1994b). Crossley (1994, s. 56) mainitsee fasilitoinnin tavoitteeksi itsenäisen kirjoittamisen, mutta kriitikot (Shane, 1994b) pitävät tavoitetta epämääräisenä, sillä

menetelmä on muodostunut useimmille käyttäjille pysyväksi AAC-menetelmäksi, eikä useimmissa fasilitointia puoltavissakaan tutkimuksissa fasilitointia tarkastella harjoittelumenetelmänä. Apraksia- ja sananlöytämisvaikeusväitteitä on kyseenalaistettu, sillä fasilitointia hyödynnetään muillakin kuin autismikirjon tai motorisia vaikeuksia omaavilla henkilöillä. Autismikirjioon liittyvälle apraksiahypoteesille ei ole myöskään saatu neuropsykologista tukea. Laadullisia tutkimuksia kritisoidaan niiden huonon yleistettävyyden, koehenkilöiden ja tutkimusasetelmien epätasällisen kuvailun ja puutteellisen tai puolueellisen havainnoinnin vuoksi (Sipilä, 2009, s. 35).

Fasilitoidun kommunikoinnin tutkiminen on ristiriitaista ja haastavaa. Sitä on verrattu jopa pseudotieteeseen (Finn, Bothe & Bramlett, 2005), sillä se täyttää lähes kaikki pseudotieteen kriteerit, kuten testaamisen mahdottomuuden, muuttumattomuuden, hajanaisuuden, suurenmoiset tulokset sekä holistisuuden. On puhuttu myös niin sanotusta Hawthorne-ilmiöstä, jossa huomio, tutkimusolosuhteet ja niiden vaikutus muiden ihmisten käyttäytymiseen muovaa ja parantaa koehenkilönkin käyttäytymistä ja suoriutumista (Shane, 1994a). Tämä liittyy myös koko fasilitointiprosessiin, sillä vahva usko menetelmän toimivuuteen saa aikaan fasilitoidun kykyjen epääidon yliarvioimisen. Kokeellisten tutkimusten epäonnistumista selitetään fasilitoinnin kannattajien keskuudessa myös sillä, että fasilitointi on ilmiönä sellainen, että sen testaaminen on mahdotonta, lähinnä aiemmin luetelluiden Biklenin väitteiden perusteella (Shane, 1994b). Uskomuksen mukaan myös tutkijoiden omat ennakkokäsitykset muovaavat tutkimustilannetta ja -ilmapiiriä toivotunlaisen tutkimustuloksen mukaiseksi.

Crossley (1994, s. 6–7) myöntää itsekkin, ettei fasilitoitu kommunikointi ole ongelmaton menetelmä ja ilmaisee huolensa fasilitoijan mahdollisesta vaikutuksesta fasilitointituotokseen. On ymmärrettävää, että vaikeasti kommunikaatiohäiriöisten henkilöiden vanhemmat ja muu lähipiiri on valmis tarttumaan kaikkiin mahdollisuuksiin saada käyttöön toimiva ja hyvätasoinen vuorovaikutusyhteys, ja fasilitointi saattaa antaa heille valheellista toivoa fasilitoidun kognitiivisesta ja toiminnallisesta tasosta (Lilienfield ym., 2014). Fasilitoinnin perusteella tehdyt mahdolliset diagnoosirajojen muuttamiset ja kykyjen yliarvioimiset voivat vaarantaa puhehäiriöisen henkilön kuntoutuksen sekä saaman tuen riittävyyden ja näiden asianmukaisen toteutumisen (Crossley, 1994, s. 4–6; Lilienfield ym., 2014; Shane, 1994c; Smith & Ryndak, 1997). Valheelliset ja vahvistamattomat väitökset ja esimerkiksi hyväksikäyttösytytökset ovat

olemassaoleva riski fasilitoinnin käytössä (Boynton, 2012; Lilienfield ym., 2014). Näistä syistä aiheen kriittinen tarkastelu ja tutkimus on edelleen tarpeen.

2 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Tämän kandidaatintutkielman tavoitteena on selvittää kirjallisuuden perusteella, onko fasilitoitu eli tuettu kommunikointi käyttökelpoinen ja luotettava kommunikaatiohäiriöisen henkilön AAC-menetelmänä. Tarkoitus on myös tarkastella sitä, poikkeavatko tutkimustulokset toisistaan laadullisia ja kokeellisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäneiden tutkimusten välillä.

Tutkimuksella etsitään vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Onko fasilitoitu kommunikointi käyttökelpoinen kommunikaatiohäiriöisen henkilön AAC-menetelmänä?
2. Poikkeavatko laadullisia ja kokeellisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäneiden tutkimusten tulokset systemaattisesti toisistaan?

3 MENETELMÄT

Tämän kandidaatintutkielman menetelmäosio perustuu kahdeksaan tarkastelun kohteena olleeseen tutkimusartikkeliin. Tutkimusartikkelit käsittelivät fasilitoidun kommunikoinnin luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta eri tavoin kommunikaatiohäiriöisten koehenkilöiden AAC-menetelmänä. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaa kuusi artikkelia (Braman, Brady, Linehan & Williams, 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin, Murdock, Sharpton & Jones, 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014) ja toiseen tutkimuskysymykseen kolme artikkelia (Bigozzi, Zanobini, Tarchi, Cozzani & Camba, 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002).

3.1 Tiedonhaku

Tutkimusosassa käytettiin kahdeksaa kansainvälisissä tieteellisissä aikauslehdissä vuosina 1995–2014 julkaistua tutkimusartikkelia. Tiedonhaku tehtiin käyttäen EBSCO-, Scopus-, ProQuest- ja Google Scholar -tietokantoja. Yksi artikkeleista saatiin suoraan tutkijalta itseltään ja yksi Finna-varastokirjaston kaukopalvelun kautta pyydettäessä. Lisäksi tiedonhaussa hyödynnettiin keskeisten julkaisujen, kuten kansainvälisen puhetta tukevan ja korvaavan kommunikoinnin järjestön ISAAC:n kannanoton sekä aihetta käsittelevien review-julkaisujen lähdeluetteloiden avulla. Hakusanoina käytettiin seuraavia sanoja: *authorship*, *facilitated communication*, *facilitated communication training* ja *validity*.

Tutkimusosiossa hyödynnetty tutkimusaineisto on suurimmalta osin 1990-luvun puolivälissä ja 2000-luvun alussa julkaistua, koska fasilitoitua kommunikointia on tutkittu hyvin niukasti viime vuosina. Artikkelien saatavuus vaikutti niiden valintaan siis enemmän kuin niiden tuoreus. Koehenkilöiden ikää tai diagnoosia ei myöskään voitu käyttää valintaperusteena tutkimuksien niukan määrän vuoksi. Sen sijaan valintaan vaikuttivat artikkelien tutkimusasetelmien luotettavuus ja ennen kaikkea tarkastelun rajaaminen sekä menetelmän puolestapuhujien että kritisoijien näkökulmiin.

3.2 Koehenkilöt ja menetelmät

Tämän kandidaatintutkielman tutkimusartikkelien koehenkilöt, iät, fasilitointiin liittyvät käytänteet sekä käytetyt tutkimusmenetelmät on kuvattu taulukoissa 3 ja 4. Taulukko 3 käsittelee kokeellisia, kontrolloituja tutkimuksia ja taulukko 4 laadullisia tutkimuksia.

Taulukko 3. Kokeellisten fasilitointitutkimusten koehenkilöjoukot, iät ja käytetyt menetelmät

Tutkijat	Koehenkilöt	Fasilitoidun ikä	Menetelmät
Braman ym. (1995)	N = 3, Jim, Lisa & Bob (2, joilla ASD; 1, jolla ASD ja vaikea kehitysvamma) Fasilitoijan fyysisen tuen astetta ei määritetty. Fasilitointikokemus vähintään yksi vuosi. Fasilitoijina yhden äiti ja kahden opettajat.	9, 11 ja 13 vuotta	Kontrolloituja lauseentäydennystehtäviä kahdeksassa keskustelunomaisessa fasilitointituokiassa 3–4 viikon aikana.
Emerson ym. (2001)	N=14 (CP, ASD, DS tai LD-NOS) Fasilitoijan antamaa fyysistä tukea, koehenkilöiden aiempaa fasilitointikokemusta ja fasilitoijien henkilöllisyyttä ei mainittu tutkimusartikkelissa.	Ei mainintaa	Nimeämis- ja osoittamistehtäviä kontrolloiduissa testitilanteissa sekä luonnollisten fasilitointitilanteiden videotientien, transkriptioiden ja päiväkirjamerkintöjen analyysi.
Kerrin ym. (1998)	N = 2, Damien & Chad (2, joilla ASD) Fasilitoijan fyysinen tuki kädessä. Fasilitointikokemusta ei määritetty, mutta molemmilla koehenkilöillä sekä fasilitoijalla sitä mainitaan olevan. Fasilitoija koehenkilöiden puheterapeutti.	9 ja 10 vuotta	Esineiden nimeämis- ja kuvien osoittamistehtäviä luonnollisiin koulussa harjoiteltaviin asioihin yhdistettynä. Fasilitoija kontrolloidusti sokkoutettuna tai silmät auki.
Montee ym. (1995)	N= 7 (keskivaikea–vaikea kehitysvamma; sekundaaridiagnooseina CP, ASD, ADHD, PPD). Fasilitoijan fyysinen tuki ranteessa tai kämmenessä. Fasilitointikokemus 6–18 kk. Fasilitoijat henkilökohtaisia avustajia.	20–52 vuotta	Kahdenlaisia fasilitoiden suoritettavia tehtäviä 1) kuvien nimeämistä 2) aktiviteettien kuvailua kolmenlaisissa olosuhteissa: A) fasilitoijalla ja fasilitoitavalla sama tieto tai vihje kuvasta tai aktiviteetista B) fasilitoijalla ei tietoa kuvasta tai aktiviteetista C) fasilitoijalla eri tieto tai vihje kuvasta tai aktiviteetista kuin fasilitoitavalla.
Saloviita ym. (2014)	N = 11 (5, joilla ASD; 2, joilla DS; 4, joilla muu vaikea–syvä kehitysvamma) Fasilitoijan fyysinen tuki ranteessa tai kämmenessä. Fasilitointikokemus 1–3 vuotta. Fasilitoijat koehenkilöiden koulunkäynninohjaajia.	7–15 vuotta	Kuusi testausosa-aluetta: esineen nimeäminen, kuvan nimeäminen, kuvasta kertominen, lukeminen, nimen kirjoittaminen ja itsenäinen osoittaminen fasilitoiden. Fasilitoija kontrolloidusti sokkoutettu tai silmät auki.

Huom. ASD = Autism spectrum disorder; CP = Cerebral palsy; DS = Down syndrome; LD-NOS = Learning disorder not otherwise specified; PPD = Pervasive developmental disorder

Taulukko 4. Laadullisten fasilitointitutkimusten koehenkilöjoukot, iät ja käytetyt menetelmät

Tutkijat	Koehenkilöt	Fasilitoidun ikä	Menetelmät
Bigozzi ym. (2012)	N = 6 (5, joilla ASD; 1, jolla FXS) Fasilitoijan fyysinen tuki olkapäässä tai muussa kehon osassa, joka ei suoraan osallisena kirjoitusprosessiin. Jokaisella myös edes keskinkertainen kyky itsenäiseen kirjoittamiseen. Fasilitointikokemusta vähintään viisi vuotta. Fasilitoijana huoltaja ja kouluhenkilökunnan jäsen.	14;3–16;3 vuotta	Analyysi kahdeksasta väh. 40 min fasilitointituokiosta, joissa keskustelunaiheet luonnollisia ja vapaavalintaisia.
Emerson ym. (2001)	N=14 (CP, ASD, DS tai LD-NOS) Fasilitoijan antamaa fyysistä tukea, koehenkilöiden aiempaa fasilitointikokemusta ja fasilitoijien henkilöllisyyttä ei mainittu tutkimusartikkelissa.	Ei mainintaa	Nimeämis- ja osoittamistehtäviä kontrolloiduissa testitilanteissa sekä luonnollisten fasilitointitilanteiden videotientien, transkriptioiden ja päiväkirjamerkintöjen analyysi.
Niemi & Kärnä-Lin (2002)	N = 1, Tuomas Alatalo (CP ja mahdollinen vaikea kehitysvamma) Fasilitoijan fyysinen tuki edistymisen myötä kämmenestä kyynärpäähän. Fasilitointikokemus 0–3 vuotta. Fasilitoija koehenkilön äiti, avustaja tai puheterapeutti.	15–18 vuotta	Lingvistinen analyysi Alatalon vuosina 1993-1996 fasilitoiden tuottamista teksteistä.
Saloviita & Sariola (2003)	N = 1, Tuomas Alatalo (CP ja vaikea kehitysvamma) Fasilitoijan fyysinen tuki kämmenessä, ranteessa, kyynärvarressa tai kyynärpäässä. Fasilitointikokemus useita vuosia. Fasilitoijat koehenkilön äiti, avustaja tai puheterapeutti.	15–25 vuotta	Data-analyysi Alatalon fasilitoiden kirjoittamasta julkaisusta, hänen haastattelustaan Helsingin Sanomissa, 49 minuutin pituisesta televisio-ohjelmasta Alataloon liittyen, lastenneurologin lausunnosta sekä Niemen ja Kärnä-Linin (2002) tutkimuksesta.

Huom. ASD = Autism spectrum disorder; CP = Cerebral palsy; DS = Down syndrome; FXS = Fragile-X syndrome; LD-NOS = Learning disorder not otherwise specified

3.2.1 Koehenkilöt

Tutkimukset kohdistuivat yhteensä 45 fasilitointipariin (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Fasilitoitujen koehenkilöiden iät vaihtelivat 7–52 vuoden välillä. Emersonin ym. (2001) tutkimuksessa koehenkilöiden ikäjakaumaa ei mainittu. Koehenkilöiden kommunikaatiohäiriön aiheuttavat oireyhtymät ja kehityshäiriöt vaihtelivat tutkimuskohtaisesti. Yleisin diagnoosi koehenkilöillä oli autismikirjon häiriö (ks. Taulukot 3 ja 4). Tämän lisäksi koehenkilöillä esiintyi keskivaikeaa–syvää kehitysvammaa, CP-vammaa, Fragile X-oireyhtymää, Downin oireyhtymää, ADHD:ta, PDD-NOS:ia ja LD-NOS:ia. Kahdessa tutkimuksessa koehenkilöiden diagnoosien lukumäärää ei tarkasti määritetty (Emerson ym., 2001; Montee ym., 1995). Useimmat tutkimukset eivät rajanneet otostaan tiettyyn häiriöön, mutta Braman ja kollegat (1995) sekä Kerrin ja kollegat (1998) keskittyivät vain autismikirjon henkilöiden fasilitointiin.

Koehenkilöiden käyttämä kieli fasilitoidessa vaihteli tutkimuksesta riippuen. Neljässä tutkimuksessa fasilitointikieli on englanti (Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995), kolmessa suomi (Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014) ja yhdessä italia (Bigozzi ym., 2012). Bigozzin ja kumppaneiden tutkimuksessa oli myös maininta koehenkilöstä, joka osoitti halua fasilitoida ranskaksi. Kaikissa tutkimuksissa koehenkilöt olivat käytännössä puhumattomia, tosin joidenkin tutkimusten (Bigozzi ym., 2012; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014) koehenkilöillä oli muutama puhuttu sana käytössään sekä joitakin muita AAC-menetelmiä, kuten kuva- ja viittomakommunikaatiota.

Koehenkilöiden fasilitoijina toimivat koehenkilöiden vanhemmat (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003), avustajat (Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003), kouluhenkilökunnan jäsenet kuten opettajat tai koulunkäynninohjaajat (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Saloviita ym., 2014) tai koehenkilön puheterapeutti (Kerrin ym., 1998; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003). Emersonin ym. (2001) tutkimuksessa fasilitoijien henkilöllisyydestä ei ollut mainintaa. Melkein jokaisessa

tutkimuksessa fasilitoijien kerrottiin olevan koehenkilöiden pääsääntöisiä ja toimiviksi todettuja fasilitointikumppaneita (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Kaikkien tutkimusten koehenkilöpareilla oli aikaisempaa fasilitointikokemusta puolesta vuodesta useampaan vuoteen (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014).

Koehenkilöiden fasilitointiin käyttämät apuvälineet olivat kaikissa tutkimuksissa heille henkilökohtaisesti yksilöity, parhaaksi todettu ja tutuin (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Käytössä olivat erilaiset paperiset kirjaintaulut (Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014), näppäimistöt (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Montee ym., 1995), tekniset kommunikaattorit kuten Canon Communicator (Braman ym., 1995), Light Writer tai tietokone (Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003). Emersonin ym. (2001) ja Kerrinin ym. (1998) tutkimusten koehenkilöillä oli käytössään myös kuvan tai valmiiksi kirjoitetun sanan osoitus.

Koehenkilöiden tarvitsema fyysisen tuen määrä fasilitoidessa vaihteli tutkimuksesta riippuen. Useimmissa tutkimuksissa tuki kohdistui fasilitoitavan kämmeneen tai ranteeseen (Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Kahdessa tutkimuksessa kyynärvarsi tai kyynärpää oli tukemisen kohteena (Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003). Vähäisin tuen tarve ilmeni Bigozzin ym. (2012) tutkimuksen koehenkilöillä, jotka vaativat tuen ainoastaan olkapäälleen tai muuhun kehonosaan, joka ei suoraan ole osallisena osoitukseen ja kirjoittamiseen, ja näillä henkilöillä ilmeni myös kyky itsenäiseen osoittamiseen. Braman ym. (1995) ja Emerson ym. (2001) eivät mainitse koehenkilöidensä fyysisen tuen astetta. Fyysisen tuen tarpeen kehityksellisestä muutoksesta raportoitiin vain Niemen ja Kärnä-Linin (2002) tapaustutkimuksessa.

3.2.2 Menetelmät

Kaikissa kahdeksassa tutkimusartikkelissa käsiteltiin fasilitoidun kommunikoinnin luotettavuutta, eli sitä, kuka todellisuudessa tuottaa menetelmällä aikaansaadut viestit (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Tutkimuksista neljässä hyödynnettiin kokeellisia kontrolloituja menetelmiä (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) ja kolmessa laadullisia menetelmiä (Bigozzi ym., 2012; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003). Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimuksessa tarkasteltiin aihetta sekä laadullisin että kokeellisin menetelmin kahdessa eri tutkimusosiossa.

Laadullisissa tutkimuksissa fasilitoinnin luotettavuutta pyrittiin arvioimaan mahdollisimman luonnollisissa ja koehenkilölähtöisissä keskustelutilanteissa (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001). Näissä tutkimuksissa todenperäisyyden arvio tehtiin sen perusteella, kuinka paljon fasilitoijalle ennalta tuntematonta tietoa koehenkilön fasilitointituotos sisälsi, kuinka yhteneväistä tai ristiriitaista se oli fasilitoijan kommentteihin tai kysymysasetteluihin nähden tai millaisia toistuvia persoonaan liittyviä piirteitä ne sisälsivät. Tilanteissa havainnoitiin myös koehenkilöiden käyttäytymistä ja muuta verbaalia tuottoa puhuen tai itsenäisesti kirjoittaen. Bigozzin ja kollegoiden (2012) tutkimuksen koehenkilöt osallistuivat kahdeksaan vähintään 40 minuutin keskustelutilanteeseen, joissa neljässä fasilitoijana toimi lapsen oma vanhempi ja neljässä opettaja. Tilanteet nauhoitettiin, videoitiin ja litteroitiin analyysia varten. Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimuksen laadullisen osuuden analyysi tehtiin aiemmin kerätystä video-, päiväkirja- ja transkriptioaineistosta.

Myös Bramanin ja kollegoiden (1995) tutkimuksessa pyrittiin mahdollisimman luonnolliseen keskusteluun fasilitointia testatessa, mutta kontrolloidummalla lähestymistavalla. Tutkimuksessa koehenkilöiden lähipiirin haastattelujen perusteella kullekin koehenkilölle laadittiin henkilökohtaisiin mielipiteisiin, kiinnostuksenkohteisiin ja arkielämään liittyviä lauseentäydennystehtäviä, jotka esitettiin koehenkilöille keskustelunomaisesti kahdeksassa 5–25 minuutin testautilanteessa. Koehenkilöiden käyttäytyminen fasilitoinnin aikana sekä tuottamat vastaukset analysoitiin ja pisteytettiin

niiden sisällön korrektiuden ja oikeinkirjoituksen perusteella 10-asteisen pistetaulukon avulla.

Kontrolloituja tutkimusmenetelmiä hyödynnettiin myös kolmessa muussa tutkimuksessa (Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) sekä Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimuksen toisessa osiossa. Näissä tutkimuksissa fasilitoijan tietoa fasilitoitavasta asiasta, esineestä tai aktiviteetista kontrolloitiin sokkouttamalla tai eriävällä vihjeellä. Fasilitoinnin todenperäisyyttä arvioitiin sen mukaan, olivatko fasilitoiden tuottamat vastaukset fasilitoidun vai fasilitoijan vihjeen perusteella kirjoitettuja ja millaisia tuotoksia fasilitoitu sai aikaan, kun fasilitoijalle ei näytetty vihjettä lainkaan tai tällä ei ollut näköyhteyttä kirjain- tai kuvatauluun. Fasilitoinnin ollessa luotettavaa sokkouttamisen ei pitäisi vaikuttaa fasilitointituotokseen. Sokkouttamiseen hyödynnettiin muun muassa näköesteitä (Montee ym., 1995), silmien sulkemista (Saloviita ym., 2014) ja peittäviä laseja (Kerrin ym., 1998). Tehtävätyyppeinä hyödynnettiin kuvien ja esineiden nimeämistä (Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014), kuvasta tai aktiviteetista kertomista (Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014), valmiin kuvan tai sanan osoittamista (Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998), lukemista, oman nimen kirjoittamista sekä vertailun vuoksi itsenäistä osoittamista (Saloviita ym., 2014). Useimmissa tutkimuksissa koetilanteet suoritettiin tavalliseen koulupäivään mahdollisimman luontevasti yhdistettyinä ja koehenkilöiden mahdollista stressi- tai ahdistuskäyttäytymistä koetilanteessa havainnoitiin (Montee ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Saloviita ym., 2014). Monteen ja kollegoiden (1995) tutkimukseen sisältyi myös fasilitoijien itsearviokysely siitä, kuinka paljon he uskoivat vaikuttavansa fasilitoijan osoitusliikkeisiin ja fasilitointituotokseen.

Tutkimuksista kaksi suoritettiin tapaustutkimuksina ja ne poikkesivat arviointimenetelmiltäänkin huomattavasti muista (Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola). Fasilitoinnin todenperäisyyttä tarkasteltiin Niemen ja Kärnä-Linin tutkimuksessa koehenkilö Tuomas Alatalon 15–18-vuotiaana fasilitoiden tuottamien tekstien lingvistisellä analyysillä. Tuotoksista analysoitiin piirteitä, jotka toistuivat samanlaisina fasilitoijasta huolimatta ja joiden ajateltiin olevan Alatalon persoonaan ja henkilökohtaiseen kielenkäyttötapaan liittyviä. Huomiota kiinnitettiin esimerkiksi sanavalintoihin, kieliopillisesti virheelliseen taivuttamiseen, liitepartikkelien sekä sanajärjestyksen käyttöön. Vertailua tehtiin myös koehenkilön fasilitoijien

kielenkäyttöön sekä afaattisten ja kielihäiriöisten tyypillisiin lingvistisiin piirteisiin. Saloviidan ja Sariolan (2003) tutkimus julkaistiin ikään kuin vastineeksi tälle Niemen ja Kärnä-Linin (2002) tutkimusartikkelille samaa Tuomas Alatalon tapausta käsitellen. He analysoivat dataa, joka koostui osasta Niemen ja Kärnä-Linin (2002) tutkimusaineistoa, kolmesta Alatalon fasilitoiden kirjoittamasta julkaisusta, hänen haastattelustaan Helsingin Sanomien kuukausiliitteessä, 49 minuutin pituisesta televisio-ohjelmasta sekä lastenneurologin lausunnosta. Analyysissä perehdyttiin viiteen kriteeriin, jotka varmistaisivat Alatalon olevan itse fasilitoituna tuotettujen tekstiensä kirjoittaja: 1) fasilitoijan antama fyysinen tuki mahdollistaa itsenäisen kirjoittamisen, 2) fasilitoitu ylläpitää jatkuvaa katsekontaktia näppäimistöön kirjoittaessaan, 3) fasilitoiden tuotetaan myös tietoa, joka on ennalta tuntematonta fasilitoijalle, 4) fasilitoidulla on todettu lukutaito, ja 5) fasilitoiden tuotettu tieto on sukupuolen ja iän mukaista ja muuttumatonta fasilitoijasta riippumatta.

4 TULOKSET

Tämän kandidaatintutkielman tulokset perustuvat kahdeksaan tutkimusartikkeliin, joissa käsitellään fasilitoidun kommunikaation käyttökelpoisuutta ja luotettavuutta kommunikaatiohäiriöisen henkilön AAC-menetelmänä. Tulosten käsittely on jaettu tutkimuskysymysten mukaisesti kahteen osaan: fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuus AAC-menetelmänä sekä käytettyjen tutkimusmenetelmien vaikutus tutkimustulokseen. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastaa kuusi artikkelia (Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014) ja toiseen tutkimuskysymykseen kolme artikkelia (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002).

4.1 Fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuus AAC-menetelmänä

Neljässä kontrolloidussa tutkimuksessa (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) ja yhdessä kokeellisia ja laadullisia tutkimusmenetelmiä yhdistelevässä tutkimuksessa (Emerson ym., 2001) tarkasteltiin fasilitoidun kommunikaation käyttökelpoisuutta kommunikaatiohäiriöisten henkilöiden puhetta tukevana ja korvaavana kommunikaatiomenetelmänä siitä näkökulmasta, onko fasilitoitu itse tuotosten kirjoittaja vai vaikuttaako fasilitoijan saama vihjeistys tai sokkouttaminen fasilitointituotokseen. Yksi laadullinen tapaustutkimus (Saloviita & Sariola, 2003) otti arvioinnissaan huomioon myös muita fasilitointi-ilmioon liittyviä keskeisiä seikkoja ja toteutumistapaa.

Kontrolloiduissa kokeellisissa tutkimuksissa raportoidaan, ettei fasilitoinnin toimivuudesta saatu luotettavaa näyttöä yhdenkään koehenkilön kanssa (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014). Tilanteissa, joissa fasilitoija tiesi ja näki oikean vastauksen tai fasilitointiin käytettävän kirjain- tai kuvataulun, olivat vastaukset systemaattisesti oikein. Oikeaksi vastaukseksi luokiteltiin tuotos, joka oli fasilitoidulle esitetystä vihjeestä peräisin ja oikeakieliseksi sanaksi tunnistettava sanahahmo. Sen sijaan tilanteissa, joissa fasilitoija oli sokkoutettu, hänelle annettiin eriävä vihje tai hän ei tiennyt vastausta, fasilitointituotos oli joko fasilitoijan vihjeestä kirjoitettu tai merkityksetön kirjainsarja. Kahdessa tutkimuksessa fasilitoijan

vaikutuksen havaittiin olevan fasilitointituotosten pisteytyksen perusteella kiistattomasti systemaattinen (Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014). Kahdessa tutkimuksessa (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998) saatiin viitteitä siitä, ettei vaikutus ole välttämättä kokoaikainen, mutta joka tapauksessa havaittavissa.

Tutkimuksissa tehtiin myös havaintoja fasilitoitujen erilaisesta fasilitointikäyttäytymisestä fasilitoijan sokkouttamisen ja vihjeistykseen vaihdellessa (Braman ym., 1995; Saloviita ym., 2014). Fasilitoijalle tuttuun tietoon vastaus tuli nopeammin, teksti sisälsi huomattavasti vähemmän kirjoitusvirheitä ja hapuilevaa merkityksetöntä osoittelua ilmeni vähemmän. Nämä havainnot tukevat johtopäätöstä siitä, että fasilitoijalla on vaikutusta fasilitoidun osoitusliikkeisiin. Saloviidan ja kollegoiden (2014) tutkimuksessa tehtiin mielenkiintoinen havainto siitä, että kaksi koehenkilöä pystyi tuottamaan itsenäisesti kirjoittaen tai puhuen oikeita vastauksia, mutta fasilitoituina vain epäsanomia. Fasilitoinnilla saattoi siis olla jopa taannuttava vaikutus lapsen kommunikointiyritykseen. Fasilitoijille suoritettuna kyselylomakeen (Montee ym., 1995) perusteella fasilitoijat uskoivat 62,5-prosenttisesti fasilitoitujen itse tuottaneen tekstit, mikä tukee oletusta siitä, että fasilitoijan tuottamat liikkeet ovat tiedostamattomia.

Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimuksen kontrolloidummassa kokeellisessa osuudessa todettiin fasilitoinnin epäonnistuvan, sillä koehenkilöt eivät onnistuneet fasilitoituina tuottamaan oikeita vastauksia vihjeistä, joita fasilitoija ei nähnyt. Tutkimuksen laadullisen osuuden tuloksia käsitellään toisen tutkimuskysymyksen yhteydessä.

Tuomas Alatalon tapaustutkimuksen aineiston analyysi osoitti, ettei fasilitoitua kommunikointia voida pitää hänenkään käytössä luotettavana kommunikointimuotona (Saloviita & Sariola, 2003). Videomateriaalia havainnoimalla todettiin, että fasilitoijan fyysinen tuki oli sen asteinen, että fasilitoijan olisi mahdollista vaikuttaa tuotokseen. Alatalon katsekontakti fasilitointiin käytettävää näppäimistöä kohti oli vaihtelevaa, kun taas fasilitoijan katse pysyi aina tiiviisti kirjoittamisessa. Fasilitointi edellyttää fasilitoidulta lukutaitoa, jota Alatalolta ei dokumentoidusti ole koskaan testattu. Tutkijoiden mukaan Alatalon fasilitointia on kontrolloidusti testattu kahdesti, mutta molemmat testaukset ovat epäonnistuneet, sillä hän ei ole kyennyt tuottamaan fasilitoidusti tietoa, jota fasilitoija ei ennalta tietäisi. Lisäksi Alatalon kirjoittamisissa

julkaisuissa on hyvin vähän tai ei ollenkaan tietoa ajalta, jolloin hänen äitinsä (pääsääntöinen fasilitoijansa) ei ole ollut kokoaikaisesti läsnä hänen arjessaan. Teksteissä ilmenee myös hyvin feminiiniseksi arvioituja sukupuolisia viittauksia ja muistoja, jo viiden kuukauden ikäisenä, vaikka lapsella tutkimusten mukaan ilmenee muistoja vasta 3–4-vuotiaana. Tutkimuksessa kyseenalaistetaan myös Alatalon väitteet valokuvamuistista, jolla hän selittää katsekontaktin puutetta fasilitoidessa ja varhaisia muistojaan. Alatalo tuntui hyväksyvän fasilitoijakseen vain äitinsä, ja tutkijat havaitsivat, että fasilitoijan ollessa joku muu, tuotetut ilmaukset ovat merkittävästi eroavia verrattuna äidin fasilitointiin. Näiden havaintojen perusteella tutkimuksessa päädyttiin siihen, ettei Alatalo voi olla itse fasilitoituna tuotettujen tekstiensä takana.

Yhteenvedona tutkimuksista voidaan siis todeta, ettei fasilitoitu kommunikointi ole käyttökelpoinen puhetta tukeva ja korvaava kommunikaatiomenetelmä fasilitoijan vaikutusmahdollisuuden vuoksi (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Saloviita ja kollegat (2014) havaitsivat, että fasilitoinnilla saattoi olla jopa taannuttava vaikutus kahden lapsen kommunikointikykyyn ja ilmaisuun.

4.2 Käytettyjen tutkimusmenetelmien vaikutus tutkimustulokseen

Edellä käsitellyistä tutkimuksista viidessä todettiin yksimielisesti fasilitoijan vaikuttavan fasilitointituotosten sisältöön lähes systemaattisesti (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Tässä kandidaatintutkielmassa hyödynnetyistä kahdeksasta tutkimusartikkelista kolmessa päädyttiin kuitenkin fasilitoinnin todenperäisyyttä puoltavaan tutkimustulokseen (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002). Näissä tutkimuksissa fasilitoinnin käyttökelpoisuutta arvioitiin tuotosten sisältämän tiedon laadullisen arvioinnin (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001) ja lingvististen piirteiden analyysin perusteella (Niemi & Kärnä-Lin, 2002).

Tutkimuksissa fasilitoijaa ei sokkoutettu tai muutenkaan kontrolloitu fasilitoinnin aikana, vaan tutkimusaineiston arviointi keskittyi ainoastaan fasilitointituotosten laadulliseen sisältöön (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001). Tutkimusanalyysissa aineistosta

etsittiin piirteitä ja osuuksia, joissa fasilitoijan ja koehenkilön kommentit olivat ristiriidassa keskenään, koehenkilö tuotti fasilitoijalle ennalta tuntematonta tietoa, tai joissa koehenkilö osoitti esimerkiksi itsenäisesti kirjoittaen, suullisella kommentilla tai tuotokseen yhteneväsillä tunnereaktioilla ja käyttäytymisellä olevansa viestin kirjoittaja. Näiden piirteiden esiintymisen runsauden perusteella tutkimuksissa todettiin, että fasilitoitu itse tuottaa tekstinsä ja täten fasilitointi on luotettava kommunikaatiomenetelmä. Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimuksen kokeellisen osuuden ristiriitaisista tuloksista huolimatta tutkijat päätyivät laadullisen analyysin perusteella johtopäätökseen, että fasilitointi voi auttaa joitakin koehenkilöitä kommunikoimaan ja parantamaan vuorovaikutustaitojaan, mutta tutkimusta tarvitaan lisää.

Niemen ja Kärnä-Linin (2002) tutkimuksessa havaittiin lingvistisen analyysi myötä, että fasilitoijasta riippumatta koehenkilö Tuomas Alatalon kielenkäyttö oli luovaa ja muuntumiskykyistä erityisesti leksikaalisten, morfologisten ja syntaktisten piirteiden osalta. Fasilitointituotoksissa esiintyi runsaasti liitepartikkelien -pa ja -kin virheellistä käyttöä sekä verbien ja päälauseiden sijoittamista virkkeenloppuiseen asemaan. Sanasto oli teini-ikäiselle tyypillistä ja joskus omaperäisesti taivutettua. Alatalon ilmaisun kielelliset ongelmat liittyivät semanttisten ja pragmaattisten taitojen heikkouteen. Hänen rajallinen puheentuottonsa muistutti joiltain osin Wernicken afasiaa, mutta Brocan afasian tai kehityksellisen kielihäiriön piirteitä siinä ei havaittu. Kielenkäyttö oli merkittävästi poikkeavaa myös koehenkilön fasilitoijien kielenkäytöstä. Analyysin perusteella tutkimuksessa todettiin, ettei fasilitoiden tuotettujen viestien todellinen kirjoittaja voi olla kukaan muu kuin Alatalo itse.

Yhteenvetona tuloksista voidaan todeta, että fasilitoidun kommunikoinnin luotettavuutta puoltavat tutkimukset (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002) eroavat merkittävästi tutkimusmenetelmiltään aihetta kriittisemmin tarkastelevista tutkimuksista (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014; Saloviita & Sariola, 2003). Laadullisilla aineiston arvioinneilla saatiin viitteitä koehenkilöiden kirjoittajuudesta ja jopa fasilitoinnin myötä kohentuneista kommunikaatio- ja vuorovaikutustaidoista. Kokeellisilla ja kontrolloiduilla tutkimusmenetelmillä ei vastaavia tuloksia saatu aikaan (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) edes Emersonin ja kollegoiden (2001)

tutkimuksen kokeellisessa osuudessa. Saloviidan ja Sariolan (2003) negatiivinen tutkimustulos luotettavuutta kohtaan poikkesi muista laadullisia menetelmiä hyödyntäneistä tutkimuksista (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002). Fasilitoitua kommunikointia tutkittaessa tutkimusmenetelmien valinnalla voisi olla merkittävä vaikutus tutkimustulokseen, sillä laadullisia ja kokeellisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäneiden tutkimusten tulokset poikkeavat systemaattisesti toisistaan.

5 POHDINTA

Tutkielman pohdintaosio koostuu tutkimustulosten arvioinnista sekä niiden luotettavuuden ja yleistettävyyden arvioinnista. Se sisältää lisäksi pohdintaa tutkielman johtopäätöksistä, tulosten kliinisestä merkityksestä sekä mahdollisista jatkotutkimusaiheista.

5.1 Tutkimustulosten arviointi

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena oli tarkastella fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuutta puhetta tukevana ja korvaavana menetelmänä kommunikaatiohäiriöisellä henkilöllä sekä sitä, poikkeavatko tutkimustulokset toisistaan laadullisia ja kokeellisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäneiden tutkimusten välillä. Tulokset oli jaettu tutkimuskysymysten mukaisesti kahteen ryhmään: fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuus AAC-menetelmänä sekä käytettyjen tutkimusmenetelmien vaikutus tutkimustulokseen. Aineistona käytettiin kahdeksaa tieteellistä tutkimusartikkelia.

5.1.1 Fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpoisuus AAC-menetelmänä

Tämän tutkielman tulosten mukaan fasilitoitu kommunikointi ei ole käyttökelpoinen puhetta tukevana ja korvaavana menetelmänä kommunikaatiohäiriöisellä ihmisellä. Tutkimustuloksissa havaittiin, että etenkin kokeellisia ja kontrolloituja tutkimusmenetelmiä hyödyntävät tutkimukset totesivat yksimielisesti menetelmän epäluotettavaksi (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014). Myös yhdessä laadullista data-analyysia arviointiinsa hyödyntäneessä tutkimuksessa (Saloviita & Sariola, 2003) saatiin viitteitä siitä, ettei fasilitoitu koehenkilö ole fasilitointituotostensa todellinen kirjoittaja. Laadullisia ja kokeellisia tutkimusmenetelmiä yhdistellyt tutkimus (Emerson ym., 2001) totesi myös, ettei fasilitoinnin todenperäisyyttä voitu kokeellisessa tutkimusosiossa todentaa. Kokeelliset tutkimukset (Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) hyödynsivät testaustilanteissaan kontrolloituja koeasetelmia,

joissa fasilitoijan tietoa fasilitoidulle esitettävistä vihjeistä tai kysymyksistä rajoitettiin sokkouttamalla tämä näköesteillä tai silmät peittämällä. Fasilitoijalle ja fasilitoidulle saatettiin antaa myös eriävät vihjeet. Kontrollimenetelmien avulla todettiin, että fasilitointituotos systemaattisesti epäonnistui fasilitoijan ollessa sokkoutettu tai tuotos oli fasilitoijan vihjeestä kirjoitettu. Saloviita ja Sariola (2003) perustelevat tutkimustulostaan sillä, että koehenkilön fasilitointikäyttäytyminen, fyysisen tuen aste, dokumentoidusti testaamaton lukutaito, aiemmin epäonnistuneet fasilitoinnin aitouden testaukset sekä fasilitointituotosten sisällöt viittaavat siihen, ettei koehenkilö itse voi olla kirjoittamiensa viestien takana.

Tutkimustulosten kesken oli havaittavissa pientä hajontaa siinä, kuinka radikaalisti fasilitoijan todettiin vaikuttavan fasilitointituotokseen. Saloviidan ym. (2014) ja Monteen ym. (1995) tutkimuksissa fasilitoijan ohjailuvaikutus oli kiistaton fasilitoitujen tuottaessa systemaattisesti vääriä vastauksia fasilitoijan ollessa sokkoutettu tai eri tavalla vihjeistetty. Bramanin ym. (1995) ja Kerrinin ym. (1998) tutkimuksissa fasilitointituotosten oikeellisuutta arvioitiin hieman erilaisella pisteytyksellä, jolloin tuotosten suhteellisista osuuksista on päätelty fasilitoijan vaikuttavan kirjoitustuotokseen tai kuvanvalintaan. Tällöin on mahdollista, ettei fasilitoijan ohjailuvaikutus välttämättä ollut kokoaikaista, vaan joissain tilanteissa fasilitoitu on itse onnistunutkin tuottamaan kirjoitusta tai tekemään valintoja tuetusti. Kerrinin ja kollegoiden (1998) tutkimuksessa otettiin huomioon myös sattuman mahdollisuus fasilitoidun onnistuessa osoittamaan oikeaa kuvavaihtoehtoa.

Tutkimustulokset ovat samansuuntaiset, kuin aiempien fasilitoinnin todenperäisyyttä arvioineiden tieteellisten tutkimusten (Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014). Kokeelliset tutkimukset ovat saaneet osakseen kritiikkiä fasilitointia puoltavilta tahoilta kuten tämän kandidaatintutkielman johdannossa mainitulta Syracusen yliopiston professorilta Douglas Bikleniltä (ks. 1.3 Aikaisempia tutkimuksia ja näkemyksiä puolesta ja vastaan). Sekä Braman ym. (1995), Kerrin ym. (1998), Montee ym. (1995) että Saloviita ym. (2014) mainitsevat tutkimusartikkeleissaan ottaneensa huomioon yleisimmät kokeellisten tutkimusten heikkoudet ja pyrkineensä järjestämään tutkimusolosuhteensa näitä ”virheitä” välttää. Tutkimusolosuhteet ja -materiaalit pyrittiin pitämään luonnollisina, esimerkiksi tavalliseen koulupäivään ja sen aktiviteetteihin sidottuina, ja useammassa tutkimuksessa (Braman ym., 1995; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) myös

koehenkilöiden ahdistus- ja stressikäyttäytymistä havainnoitiin ja se huomioitiin testaustilanteet välittömästi keskeyttäen. Fasilitoijat olivat kaikissa tutkimuksissa koehenkilöiden tavanomaisimpia ja toimiviksi todettuja fasilitointikumppaneita (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014). Tutkijat laativat myös fasilitointitehtävät ja -vihjeistykset fasilitoitujen mahdolliset sananlöytämisen- tai apraksiaongelmat huomioiden.

Mielenkiintoinen havainto Monteen ja kollegoiden (1995) tutkimuksessa suoritettujen fasilitoijien itsearviolomakkeen perusteella oli se, että fasilitoijat uskoivat melko vakaasti fasilitoitujen itse tuottaneen tekstin fasilitoijan ollessa sokkoutettu tai eri tavalla vihjeistetty, vaikka todellisuudessa oikeita vastauksia ei saatu tällöin yhtäkään. Fasilitoija ei siis itse tiedosta vaikutustaan ja havainto tukee aikaisempien tutkimusten (Burgess ym., 1998; Kezuka, 1997) oletusta ideomotorisista vasteista.

Toinen mielenkiintoinen havainto oli se, että Saloviidan ja Sariolan (2003) tutkimus sai laadullisista tutkimusmenetelmistään huolimatta negatiivisen tutkimustuloksen fasilitoinnin todenperäisyydestä. Laadulliset tutkimusmenetelmät ovat kokeellisista tutkimuksista poiketen saaneet yleensä fasilitointia puoltavia tutkimustuloksia, mutta Saloviidan ja Sariolan analyysin lähtökohdat olivat hieman eriävät aiempiin laadullisiin tutkimuksiin verrattuna. Tutkijat eivät analysoineet pelkkiä fasilitointituotosten lingvistisiä tai sisällöllisiä piirteitä, vaan havainnoivat ja arvioivat fasilitointi-ilmiötä kokonaisvaltaisemmin, esimerkiksi koehenkilön taitotason, edistymisen ja käyttäytymispiirteiden perusteella. Laaja-alaisempi lähestymiskulma analyysissa saattoi siis vaikuttaa tutkimustulokseen.

Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimustulokset olivat ristiriitaisia jopa keskenään. Tutkimuksen kokeellisessa osuudessa fasilitoinnin todenperäisyydestä ei saatu viitteitä, mutta tutkimus silti toteaa laadullisen tutkimusosuuden analyysin perusteella menetelmästä voivan olla hyötyä joillekin kommunikaatiohäiriöisille. Tutkimus jättää kuitenkin kokeellisen osuuden pohdinnan vain parin maininnan varaan laadulliseen osuuteen enemmän painottuen.

5.1.2 Käytettyjen tutkimusmenetelmien vaikutus tutkimustulokseen

Edellä käsitellyn tutkimuskysymyksen tuloksissa paneuduttiin vain tutkimuksiin, jotka totesivat tutkimustuloksissaan fasilitoidun kommunikoinnin käyttökeltvottomaksi ja epäluotettavaksi AAC-menetelmäksi (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Näiden tutkimusten tutkimusmenetelmät olivat kokeellisia, lukuun ottamatta Saloviidan ja Sariolan (2003) laadullisempaa data-analyysia. Fasilitoinnin toimivuudesta on kuitenkin saatu näyttöä (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002), mutta näissä tutkimuksissa tutkimusasetelma, -menetelmät ja -analyysi ovat merkittävästi ja lähes systemaattisesti poikenneet edellä käsitellyistä tutkimuksista. Tämän tutkielman tulosten mukaan laadullisia tutkimusmenetelmiä käyttäneiden tutkimusten lopputulos on kokeellisia tutkimuksia todennäköisemmin fasilitointia puoltava.

Bigozzin ja kollegoiden (2012) tutkimuksen koehenkilöt olivat taitotasoltaan erittäin kykeneviä ja heillä ilmeni myös puheentuottoa ja itsenäistä osoittamista. Tämän tasoisilta koehenkilöiltä fasilitointituotoksen aitous voidaan tietysti varmistaa, sillä heillä on keino ilmaista itseään muutenkin kuin tuettuina. Toisaalta tämä herättää kysymyksen siitä, miksi fasilitointia tulisi jatkaa itsenäiseen kommunikointiin kykenevien henkilöiden kanssa. Jos fasilitointimenetelmä sisältää edes pienen vaaran valheellisuuteen, voisi olettaa tasoltaan heikommankin itsenäisen ilmaisun olevan käyttökelpoisempaa ja arvokkaampaa kuin fyysisesti tuetun. Itsenäiseen osoittamiseen kykenevä koehenkilö pystyy luultavasti todennäköisemmin myös ohjaamaan liikkeitään paremmin kuin tukea enemmän tarvitseva koehenkilö.

Mielenkiintoinen havainto tutkimusten (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002) laadullisen arvioinnin tavassa oli se, että tarkastelun alla olivat vain sellaiset fasilitointituotosten piirteet, jotka puolsivat fasilitoinnin aitoutta. Analyysi ei kohdistunut laisinkaan sellaisiin seikkoihin, jotka eivät puoltaneet fasilitoinnin todenperäisyyttä. Aitoutta vahvistavien sisältöjen määrä mainittiin tutkimustuloksissa, mutta muusta sisällöstä ei ollut mainintaa. Laadullisten tutkimusten analyysin voidaan siis arvioida olevan puolueellisuutensa vuoksi puutteellista.

Emersonin ja kollegoiden (2001) tutkimuksen kahden eri osion tulokset olivat keskenään ristiriidassa. Kokeellisen osuuden tulokset eivät tukeneet oletusta fasilitoinnin todenperäisyydestä, mutta luonnollisissa tilanteissa kerätyn fasilitointiaineiston sisällön analyysin perusteella tutkijat toteavat menetelmän olevan hyödyllinen ainakin joillekin kommunikaatiohäiriöisille. Lisäksi he mainitsevat saaneensa viitteitä kehittyneistä vuorovaikutustaidoista, mutta tätä ei avata mainintaa enempää. Tutkimustulosten ristiriitaisuus jättää tarpeen aiheen tarkempaan tutkimiseen.

Laadullisten tutkimusten aineistonkeruu tapahtui luonnollisissa tilanteissa ilman kontrolloidun testauksen mahdollisesti aiheuttamaa painetta (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002). Luonnolliset tilanteet ovat koehenkilölle toki stressittömämpiä, mutta on kyseenalaista, kuinka voidaan varmistua siitä, ettei fasilitoija todella vaikuta kirjoitustuotokseen ilman kontrolloitua testausta. Tutkijat perustelevat tätä fasilitoijalle ennalta tuntemattoman tiedon ja persoonallisten kirjoitusvirheiden tai sanavalintojen esiintymisellä. Fasilitointiin kriittisemmin suhtautuvat tutkijat ovat esittäneet, että fasilitoija projisoi omia oletuksiaan ja tulkintojaan fasilitoiden tuotettuun tekstiin ja tuotos on tästä syystä oletetulla tavalla samantyyppinen fasilitoijasta riippumatta ja sisältää persoonallisia kirjoitustapoja (Shane, 1994a).

Fasilitoinnin puolustajat yleisesti kritisoivat sitä, että fasilitoitua kommunikointia tutkitaan AAC-menetelmänä, vaikka sen alkuperäinen tarkoitus on ollut tuettu kommunikoinnin harjoittelutekniikka (Crossley, 1994, s. 3; Sipilä, 2009, s. 19). Fasilitoinnin lähtökohta oli olla kommunikoinnin kuntoutus- ja harjoittelutekniikka, jossa tavoitteena on henkilön itsenäinen kyky kommunikoida ilman fyysistä tukea sekä sosiaalisten vuorovaikutuskäytänteiden ja kanssakäymisen oppiminen (Crossley, 1994, s. 56; Sipilä, 2009, s. 18). Kuitenkaan yhdessäkään tämän tutkimuksen fasilitointia puoltavista tutkimusartikkeleista (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002) ei lähestytty fasilitointia harjoittelutekniikkana, ja vain Bigozzin ym. (2012) tutkimuksessa todettiin itsenäisen osoittamisen kykyjä osalla koehenkilöistä. Niemen ja Kärnä-Linin (2002) tutkimuksen koehenkilö Tuomas Alatalo on käyttänyt menetelmää kommunikoinnissaan vuosia, mutta kehitysaskelia kohti itsenäistä osoittamista ei juurikaan ole havaittu. Simpson ja Myles (1995) mainitsevat asianmukaisen kuntoutuksen saavan aikaan kehitystä muun muassa kuntoutujan kielellisissä, motorisissa ja sosiaalisissa taidoissa sekä itsenäisissä toiminnoissa.

Fasilitoinnin käytöllä tämän kaltaista edistystä ei näytetty saavuttavan tässä tutkielmassa hyödynnetyissä tutkimuksissa (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002).

5.2 Tulosten luotettavuuden arviointi

Kuten aiemmin on mainittu (ks. 1.3.3 Näkemyksiä puolesta ja vastaan) fasilitoidun kommunikoinnin tutkiminen on haastavaa. Tässäkin kandidaatintutkielmassa hyödynnetyissä tutkimuksissa esiintyy monenlaisia ja toisistaan poikkeavia tapoja arvioida menetelmän käyttökelpoisuutta, mikä saattaa vaikeuttaa tulosten luotettavuuden ja yleistettävyyden arviointia. Tällä hetkellä käytössä ei ole mitään yhtä oikeaa standardoitua, normitettua tai virallisesti juuri tätä ilmiötä ja sen toimivuutta mittaavaa tai kuvaavaa testiä (Sipilä, 2009, s. 44–46).

Kuten toisen tutkimuskysymyksen tuloksissa todettiin, tutkimuksissa hyödynnetyt tutkimusmenetelmät voivat merkittävästi vaikuttaa tutkimustulokseen. Kuten useassa systemaattisessa katsauksessa todetaan (Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014), fasilitoinnin käyttökelpoisuutta on luotettavinta tutkia kontrolloiduilla kokeellisilla tutkimuksilla, joita tässä tutkimuksessa edustivat Bramanin ym. (1995), Kerrinin ym. (1998), Monteen ym. (1995) ja Saloviidan ym. (2014) tutkimukset sekä Emersonin ym. (2001) tutkimuksen toinen osuus. Kontrolloiduissa testauksilanteissa on omat haasteensa, mutta näissä tutkimuksissa tarkoituksellisesti pyrittiin välttämään yleisimmin kritisoituja virheitä. Laadulliset menetelmät fasilitoinnin todenperäisyyden arvioinnissa ovat sen sijaan kyseenalaisia niiden strukturoimattoman luonteen vuoksi (Moistert, 2001; Sipilä, 2009, s. 35; Schlosser ym., 2014). Laadullisten tutkimusten (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002) tarkastelutavassa oli havaittavissa puolueellisuutta, mikä heikentää niiden luotettavuutta. Saloviita ja Sariola (2003) hyödynsivät myös laadullista analyysia tutkimuksessaan, mutta heidän käyttämänsä tutkimusaineisto oli pelkästään toisen käden aineistoa. He eivät keränneet omaa tutkimusmateriaalia eivätkä tiedettävästi tavanneet itse koehenkilöään, mikä voi vaikuttaa heikentävästi tutkimuksen luotettavuuteen.

Tutkimustulosten validiteettiin ja reliabiliteettiin vaikuttivat positiivisesti tässä tutkielmassa hyödynnettyjen tutkimusten suorittamat pilottitutkimukset ja vertaisarvioinnit. Saloviidan ja kollegoiden (2014) tutkimusta ennen suoritettiin menetelmien asianmukaisuuden varmistamiseksi pilottitutkimus ja ainakin Braman ym. (1995), Kerrin ym. (1998) ja Montee ym. (1995) hyödynsivät avustavaa ulkopuolista arvioijaa ja pisteenlaskijaa tutkimustulosten ja pistearvioinnin luotettavuuden varmistamiseksi.

Tutkimuksiin osallistuneet koehenkilöt edustivat kirjavaa diagnoosijoukkoa, sillä tulokset pohjautuvat muun muassa autismikirjon henkilöiden, CP-vammaisten, Down-henkilöiden sekä muiden kehitysvammaisten fasilitointinäytteisiin (Bigozzi ym., 2012; Braman ym., 1995; Emerson ym., 2001; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Niemi & Kärnä-Lin, 2002; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Koehenkilöjoukkoa yhdistää kuitenkin vaikea kommunikaatiohäiriö sekä fyysisen tuen tarve osoittamisessa. Myös koehenkilöiden ikäjakauma oli laaja, 7–52 vuotta, tosin Emersonin työryhmän (2001) tutkimuksessa koehenkilöiden ikää ei mainittu. Koehenkilöjoukon kirjavuus saattaa heikentää tutkimustulosten yleistettävyyttä. Koehenkilöiden lukumäärät olivat ylipäättään melko pieniä jokaisessa tutkimuksessa ($N = 1-14$), mikä saattaa vaikuttaa tulosten yleistettävyyteen. On kuitenkin otettava huomioon, että fasilitointia käyttävä ihmisryhmä on rajallinen koko maailmassa, joten tutkimusotosten ei edes ole mahdollista olla satojen henkilöiden kokoluokkaa.

Tässä tutkielmassa hyödynnetyt tutkimusartikkelit olivat suhteellisen vanhoja. Vain Bigozzin ja kollegoiden (2012) sekä Saloviidan ja kollegoiden (2014) tutkimusartikkelit ovat tällä vuosikymmenellä julkaistuja. Muut artikkelit ovat 1990-luvun puolivälissä tai 2000-luvun alussa kirjoitettuja. Tutkimusaineiston tuoreus saattaisi vaikuttaa positiivisesti tulosten luotettavuuteen ja yleistettävyyteen, mutta fasilitoitu kommunikointi on aiheena melko rajallisesti käsitelty tieteellisissä julkaisuissa.

On mahdollista, että kirjoittajan oma asenne ja mielipide fasilitoitua kommunikointia kohtaan saattoi vaikuttaa niin hyödynnettyjen tutkimusartikkelien kuin tämän kandidaatintutkielmankin tuloksiin. Ensimmäisen tutkimuskysymyksen aineistoksi valikoitui neljä kokeellista tutkimusta (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014), yksi laadullinen tutkimus (Saloviita & Sariola, 2003) ja

yksi vaihtelevia menetelmiä hyödyntävä tutkimus (Emerson ym., 2001), jotka kaikki toteavat fasilitoidun kommunikoinnin käyttökelpottomaksi AAC-menetelmäksi. Logopedian alan yleinen kielteinen asenne aihetta kohtaan (ISAAC, 2014; Suomen Puheterapeuttiliitto, 2016) saattoi vaikuttaa aineiston valintaan, mutta muutenkin fasilitointia tutkittaessa kokeelliset tutkimusmenetelmät koetaan tieteellisessä mielessä käyttökelpoisemmiksi verrattuna laadullisiin (Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014). Toisen tutkimuskysymyksen artikkelien valintaperuste oli puhtaasti vain niiden saatavuus, mihin vaikuttaa aikaisemminkin mainittu tutkitun tiedon rajallisuus.

5.3 Tulosten kliininen merkitys

Fasilitoidun kommunikoinnin todetaan olevan epäluotettava menetelmä kommunikaatiohäiriöisen henkilön AAC-menetelmänä (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014). Menetelmän käytössä on merkittävä riski sille, että fasilitoija tiedostamattomasti ohjaa osoitusliikettä vaikuttaen fasilitointituotokseen, mikä antaa mahdollisuuden menetelmän kautta tapahtuville väärinkäytöksille (Boynton, 2012; Lilienfield ym., 2014) ja fasilitoidun perusoikeuksien ja kuntoutusmahdollisuuksien vaarantumiselle (Chan & Nankervis, 2014; Laurinkari ym., 2014, s. 3; Shane, 1994c; Smith & Ryndak, 1997). Tämän tiedon myötä kliinisessä työssä tulee edelleen toimia Suomen Puheterapeuttiliiton kannanoton (2016) suositusten mukaisesti, eli välttää fasilitoidun kommunikoinnin käyttöä kuntoutus- ja kommunikointitarkoituksessa, ohjata asiakkaan lähiympäristöä ja moniammatillista kuntoutustyöryhmää valitsemaan muita vaihtoehtoisia menetelmiä sekä tiedottaa fasilitoinnin käytön mahdollisista riskeistä ja oikaista kohtaamiaan vääriä oletuksia tai mielikuvia menetelmän käyttökelpoisuudesta. Fasilitoitua kommunikointia esitellään luotettavana menetelmänä edelleen esimerkiksi kommunikaatiohäiriöisten kanssa työskentelevien ammattiryhmien opiskelijoille, mikä on huolestuttavaa tieteelliseen näyttöön perustuvan puheterapeuttisen kuntoutuksen toteutumisen kannalta.

Fasilitoinnin todenperäisyyden kieltäneiden tutkimusten (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita & Sariola, 2003; Saloviita ym., 2014) ja todenperäisyyttä puoltaneiden tutkimusten (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002) käyttämissä menetelmissä on lähes systemaattinen jako

kokeellisiin ja laadullisiin tutkimusmenetelmiin. Kokeellisten tutkimusmenetelmien on katsottu olevan fasilitointi-ilmion kannalta luotettavampia (Moistert, 2001; Schlosser ym., 2014), joten kliinisessä työssä voidaan fasilitointia puoltavia oletuksia korjattaessa vedota kokeellisten ja kontrolloitujen tutkimusten tuloksiin.

Suomessa vammaispolitiikan tavoite on kansainvälisen ICF-luokituksenkin (2018) mukaisesti pyrkiä vammaisten henkilöiden toimintakyvyn, osallistumisen ja terveyden tasavertaiseen toteutumiseen ja tukemiseen (Laurinkari ym., 2014, s. 3). Kommunikaatiohäiriöisten henkilöiden osallistuminen ja kiinnittyminen yhteiskuntaan ja työelämään vaatii toimivaa ja aitoa kommunikaatiota, minkä fasilitoidun kommunikaation epäluotettava käyttö voi vaarantaa. Pääsääntöisesti menetelmällä ei ole havaittu olevan positiivista vaikutusta oppimiseen, kieleen, sosiaaliin ja motorisiin taitoihin tai itsenäiseen osoittamiseen, kuten käyttökelpoisella AAC- tai kuntoutusmenetelmällä tulisi olla (Simpson & Myles, 1995).

5.4 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet

Tämän kandidaatintutkielman tutkimustulokset osoittavat, että kontrolloidut testaukset (Braman ym., 1995; Kerrin ym., 1998; Montee ym., 1995; Saloviita ym., 2014) ja monipuoliset laadulliset analyysit (Saloviita & Sariola, 2003) saavat esille fasilitoijan selvän vaikutuksen fasilitointituotokseen, joten tuloksista voidaan tehdä johtopäätös, ettei fasilitointia voida pitää käyttökelpoisena AAC-menetelmänä kommunikaatiohäiriöisille henkilöille. Kokeellisten tutkimusten tulokset ovat ristiriidassa laadullisten tutkimusten (Bigozzi ym., 2012; Emerson ym., 2001; Niemi & Kärnä-Lin, 2002) fasilitointia puoltavien tulosten kanssa, mistä voidaan päätellä tutkimusmenetelmien valinnalla olevan lähes systemaattinen vaikutus menetelmän todenperäisyyttä arvioivien tutkimusten lopputulokseen. Lisäksi jotkut laadullisia menetelmiä hyödyntäneet tutkimukset saavat viitteitä jopa fasilitoinnin käytön positiivisista kehitysvaikutuksista käyttäjänsä taitotasoon (Emerson, 2001). Tutkimustulokset ovat samansuuntaisia aiempiin tutkimuksiin verrattuna (Schlosser ym., 2014; Sipilä & Määttä, 2011).

Fasilitoitu kommunikointi on monimutkainen ilmiö ja haastava tutkimusaihe. On myönnettävä, ettei voida kiistattomasti väittää, etteikö menetelmä voisi olla

käyttökelpoinen ja toimiva menetelmä jollekin yksittäiselle tapaukselle. Tämä antaakin aiheen jatkotutkimukselle siitä, miten tällaiset toimivat tapaukset voitaisiin tunnistaa ja todentaa luotettaviksi. Lisäksi olisi tarpeellista selvittää, millaisissa tilanteissa ja millaisella toimintaperiaatteella toteutettuna fasilitointi voisi toimia. Tämänkaltaisten kysymysten selvittämiseen olisi luultavasti kehitettävä uusia tutkimusasetelmia, jotka yhdistelisivät enemmän sekä kontrolloituja että laadullisia tutkimusmenetelmiä. Lisäksi tutkimusten luotettavuuden kannalta fasilitoitu kommunikointi tulisi vihdoinkin määritellä tarkasti ja tutkimuksia tulisi suorittaa isompien koehenkilöjoukkojen avulla. Mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe olisi myös se, miksi fasilitointia edelleen käyttävät henkilöt kokevat menetelmän toimivaksi ja miten he suhtautuvat sen sisältämiin riskeihin.

Fasilitoitu kommunikointi toimii varoittavana esimerkkinä siitä, miten kuntoutustyössä ei pidä sokeasti luottaa jokaiseen tarjottuun tai yleisestikään käytössä olevaan kuntoutus- tai kommunikointimenetelmään, vaan kriittinen ja arvioiva asenne niin itseä kuin menetelmääkin kohtaan tulee säilyttää. Puhetta korvaavien kommunikointikeinojen käytössä ilmaisu on aina kommunikointikumppanin tulkinnan varassa, joten on hyvä pohtia, sisältykö muihinkin AAC-menetelmiin mahdollisia riskejä kommunikaatiohäiriöisen ihmisen oikeuksien vaarantumiselle.

LÄHTEET

American Speech-Language-Hearing Association (1993). *Definitions of communication disorders and variations*. Haettu 13.3.2019 osoitteesta <https://www.asha.org/policy/rp1993-00208/>

Arvio, M. (2012). Hankinnaiset kehitysvammaoireyhtymät. Teoksessa M. Arvio & S. Aaltonen (toim.), *Kehitysvammainen potilaana*, (s. 86–90). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Beukelman, D. R. & Mirenda, P. (2013). *Augmentative and Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.

Bigozzi, L., Zanobini, M., Tarchi, C., Cozzani, F. & Camba, R. (2012). Facilitated communication and autistic children: The problem of authorship. *Life Span and Disability*, 15, 55–74.

Biklen, D. & Cardinal, D. N. (1997). Framing the issue: Author or not, competent or not? Teoksessa D. Biklen & D. N. Cardinal (toim.), *Contested words, contested science: Unraveling the Facilitated Communication Controversy*, (s. 5–33). New York, NY: Teachers College Press.

Boynton, J. (2012). Facilitated communication – What harm it can do: Confessions of a former facilitator. *Evidence-based Communication Assessment and Intervention*, 6, 3–13.

Braman, B. J., Brady, M. P., Linehan, S. L. & Williams, R. E. (1995). Facilitated communication for children with autism: An examination of face validity. *Behavioral Disorders*, 21, 110–119.

Burgess, C. A., Kirsch, I., Shane, H., Niederauer, K. L., Graham, S. M. & Bacon, A. (1998). Facilitated communication as an ideomotor response. *Psychological Science*, 9, 71–74.

Chan, J. & Nankervis, K. (2014). Stolen voices: Facilitated communication is an abuse of human rights. *Evidence-Based Communication Assessment and Intervention*, 8, 151–156.

Crossley, R. (1994). *Facilitated Communication Training*. New York, NY: Teachers College Press.

Emerson, A., Grayson, A. & Griffiths, A. (2001). Can't or won't? Evidence relating to authorship in facilitated communication. *International Journal of Language and Communication Disorders*, 36, 98–103.

Finn, P., Bothe, A. K. & Bramlett, R. E. (2005). Science and pseudoscience in communication disorders: Criteria and applications. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 14, 172–186.

Hasselman, L. & Ritari, S. (2012). Vinkkipuhe. Teoksessa M.-E. Salonsaari, T. Haaksilahti, S. Laatikainen, P. Rainó & U. Aunola (toim.), *Viiton ja ohjaan. Viittomakielen ohjaajan oppikirja*, (s. 168–175). Helsinki: Opetushallitus.

Huuhtanen, K. (2011). Mitä kommunikointi on? Teoksessa K. Huuhtanen (toim.), *Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa*, (s. 12–25). Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

International Society for Augmentative and Alternative Communication (2014). ISAAC position statement on facilitated communication. *Augmentative and Alternative Communication*, 30, 357–358.

Jacobson, J., Mulick, J. & Schwartz, A. (1995). A history of facilitated communication: Science, pseudoscience, and antiscience. *American Psychologist*, 50, 750–765.

Jansson-Verkasalo, E., Lepistö, T. & Korpilahti, P. (2010). Kielelliskognitiiviset taidot autismin kirjon häiriöissä. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.), *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*, (s. 229–234). Turku: Turun yliopisto: Kognitiivisen neurotieteen tutkimuskeskus.

Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen, T. (2009). *Autismin kirjo ja kuntoutus*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kerrin, R. G., Murdock, J. Y., Sharpton, W. R. & Jones, N. (1998). Who's doing the pointing? Investigating facilitated communication in a classroom setting with students with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 13, 73–79.

Kezuka, E. (1997). The role of touch in facilitated communication. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 27, 571–593.

Launonen, K. (2004). Puhetta korvaavan kommunikoinnin vaikuttavuus. *Puhe ja kieli*, 24, 155–167.

Launonen, K. (2010a). Liikuntavammaisuuteen ja älyllisen kehitysvammaisuuteen liittyvät kielen kehityksen piirteet. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.), *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*, (s. 243–250). Turku: Turun yliopisto: Kognitiivisen neurotieteen tutkimuskeskus.

Launonen, K. (2010b). Puhetta tukeva ja korvaava kommunikointi kuntoutuksen tavoitteena ja keinona. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.), *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*, (s. 337–344). Turku: Turun yliopisto: Kognitiivisen neurotieteen tutkimuskeskus.

Laurinkari, J., Saarinen, A., Kärnä, E. & Besio-Laurens, E. (2014). *Tuettu kirjoittaminen autistisen henkilön kommunikoinnin keinona*. Kehitysvammaliiton tutkimuksia 7. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Lilienfeld, S., Marshall, J., Todd, T., James, S., & Howard, C. (2014). The persistence of fad interventions in the face of negative scientific evidence: Facilitated communication for autism as a case example. *Evidence-Based Communication Assessment and Intervention*, 8, 62–101.

Loncke, F. (2014). *Augmentative and Alternative Communication: Models and Applications for Educators, Speech-language Pathologists, Psychologists, Caregivers, and Users*. San Diego, CA: Plural Publishing.

Miettinen, L., Heikkinen, E., Juhala, S., Suvanto, A., Vikkula, L. & Vuorio, E. (2016). *Kielellisen erityisvaikeuden kuntoutus - Hyvät puheterapiakäytännöt*. Helsinki: Suomen Puheterapeuttiliitto ry.

Millar, D. C., Light, J. C. & Schlosser, R. W. (2006). The impact of augmentative and alternative communication intervention on the speech production of individuals with developmental disabilities: A research review. *Journal of Speech, Language and Hearing Research*, 49, 248–264.

Moistert, M. P. (2001). Facilitated communication since 1995: A review of published studies. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 31, 287–313.

Montee, B. B., Miltenberger, R. G. & Wittrock, D. (1995). An experimental analysis of facilitated communication. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 28, 189–200.

Niemi, J. & Kärnä-Lin, E. (2002). Grammar and lexicon in facilitated communication: A linguistic authorship analysis of a finnish case. *Mental Retardation*, 40, 347–357.

Ojalammi, U. & Leppänen, M. (2005). *Fasilitointi – Faktaa, fiktiota vai filunkia?* Erityispedagogiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, erityispedagogiikan laitos.

Palfreman, J. (1994). The australian origins of facilitated communication. Teoksessa H. C. Shane (toim.), *Facilitated Communication: The Clinical and Social Phenomenon*, (s. 33–56). San Diego, CA: Singular Publishing Group, Inc.

Pennington, L. (2008). Cerebral palsy and communication. *Pediatrics and Child Health*, 18, 405–409.

Prizant, B. M., Wetherby, A. M. & Rydell, P. J. (1994). Implications of facilitated communication for education and communication enhancement practices for persons with autism. Teoksessa H. C. Shane (toim.), *Facilitated Communication: The Clinical and Social Phenomenon*, (s. 123–156). San Diego, CA: Singular Publishing Group, Inc.

Saloviita, T., Leppänen, M. & Ojalammi, U. (2014). Authorship in facilitated communication: An analysis of 11 cases. *Augmentative and Alternative Communication*, 30, 213–225.

Saloviita, T. & Sariola, H. (2003). Authorship in facilitated communication: A re-analysis of a case of assumed representative authentic writing. *Mental Retardation*, 41, 374–379.

Schlosser, R. W., Balandin, S., Hemsley, B., Iacono, T., Probst, P. & von Tetzchner, S. (2014). Facilitated communication and authorship: A systematic review. *Augmentative and Alternative Communication*, 30, 359–368.

Shane, H. C. (1994a). Establishing the source of communication. Teoksessa H. C. Shane (toim.), *Facilitated Communication. The Clinical and Social Phenomenon*, (s. 259–298). San Diego, CA: Singular Publishing Group, Inc.

Shane, H. C. (1994b). Facilitated communication: Factual, fictional, or factitious. Teoksessa H. C. Shane (toim.), *Facilitated Communication. The Clinical and Social Phenomenon*, (s. 1–31). San Diego, CA: Singular Publishing Group, Inc.

Shane, H. C. (1994c). The facilitated nightmare: The dark side of the phenomenon. Teoksessa H. C. Shane (toim.), *Facilitated Communication. The Clinical and Social Phenomenon*, (s. 299–319). San Diego, CA: Singular Publishing Group, Inc.

Simpson, R. L. & Myles, B. S. (1995). Effectiveness of facilitated communication with children and youth with autism. *The Journal of Special Education*, 28, 424–439.

Sipilä, A.-K. (2009). *Tuettu kommunikointi avustajien käsitysten valossa*. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Acta Universitatis Lapponiensis 162.

Sipilä, A.-K. & Määttä, K. (2011). Can the facilitated communication method support autistic people, according to facilitators' opinions? *Psychology of Language and Communication*, 15, 1–26.

Smith, M. A. & Ryndak, D. L. (1997). Communicating with all students. Teoksessa S. Stainback & W. Stainback (toim.), *Inclusion: A guide for educators*, (s. 87–104). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Co.

Suomen Puheterapeuttiliitto ry (2016). Suomen Puheterapeuttiliitto ry:n kannanotto tuettuun kirjoittamiseen eli fasilitoituun kommunikointiin. Haettu 10.3.2019 osoitteesta https://puheterapeuttiliitto.fi/wp-content/uploads/2018/06/Fasilitointi_kannanotto_2016.pdf

von Tetzchner, S. & Martinsen, H. (2000). *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus ICF (2018). Helsinki: World Health Organization & Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.